

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond

Mariliis Vaks

**ERMi KOGUDESSE KUULUVATE KOHTUKULLIDE
KONSERVEERIMISMUDEL**

MAGISTRITÖÖ

Juhendaja: prof Kurmo Konsa, PhD

Konsultant: Küllike Pihkva

Tallinn 2013

Sisukord

<i>Sissejuhatus</i>	4
Magistritöö teema ja põhjendus	4
Uuringu eesmärgid, metoodika ja kasutatud kirjandus.....	6
Magistritöö ülesehitus.....	8
1. Kohtukull – kohtupidamise tunnus	9
1.1. Kohtupeegli kehtestamine Venemaal.....	9
1.2. Kohtukullid Eesti talurahvakohtutes.....	14
1.3. Kohtukullid Eesti muuseumides.....	17
2. Kohtukullide konserveerimismudel	21
2.1. Mudeli üldstruktuur	21
2.2. Mudeli esimese osa etappide kirjeldus.....	23
2.2.1. Esimene etapp.....	23
2.2.2. Teine etapp	25
2.2.3. Kolmas etapp.....	27
2.3. Mudeli teise osa etappide kirjeldus	28
2.3.1. Neljas etapp	28
2.3.2. Viies etapp	28
2.3.3. Otsustuspuu meetod.....	29
3. Konserveerimisprobleemi analüüsimine	31
3.1. Kohtukullide kirjeldamine ja tõlgendamine	31
3.2. Kohtukullide ideaalse seisundi määratlemine.....	37
3.3. Kohtukullides toimunud muutuste analüüs	40
3.4. Kohtukullide konserveerimisprobleemi olemus.....	45
4. Konserveerimiskontseptsiooni analüüsimine	46
4.1. Realistliku konserveerimiseemärgi püstitamine	46

4.2. Materjalide ja töötlemisprotsesside põhjendamine	48
4.3. Kohtukullide konserveerimiskontseptsiooni sõnastamine	58
<i>Kokkuvõte</i>	60
<i>The Conservation Model for the Zertsalos in the Collection of Estonian National Museum</i>	63
<i>Allikad ja kirjandus</i>	68
<i>Lisad</i>	74
Lisa 1. Kohtukullid Eesti Rahva Muuseumi kogudes.....	75
Lisa 2. Kohtukullid Eesti muuseumide kogudes	79
Lisa 3. Kohtukull ERM D 94:5 konserveerimisprotokoll	81
Lisa 4. Kohtukull ERM D 102:43 konserveerimisprotokoll	96
Lisa 5. Kohtukull ERM D 94:3 konserveerimisprotokoll	114

Sissejuhatus

Käesolevas magistritöös käsitlen konserveerimise otsustusprotsessi¹ Eesti Rahva Muuseumi (ERM) kogudesse kuuluva kohtukullide kollektsiooni näitel. Tegemist on praktilise konserveerimisprojektiga, kus rõhuasetus on konserveerimismudeli väljatöötamisel ning rakendamisel. Töö praktilise osa teostas in Tartus ERMi konserveerimistalituse puidutöökojas Raadil ning Rahvusrhiivi ajalooarhiivi säilitusosakonnas Toomel.

Magistritöö teema ja põhjendus

Kohtukull, -kotkas ehk kohtupeegel (vene *судебное зеркало*, sks *Gerichtsspiegel*)² on Peeter I käsul kasutusele võetud kohtupidamise atribuut, mis Vene Keisririigi kohtute ja teiste riigiasutuste³ istungilaudadele asetatuna tähistas kohtupidamise seaduslikkust. See on harilikult kolmetahuline jalgadele toetuv püstprisma, mille kolmele küljele on kinnitatud trükitud lehed Peeter I kohtupidamiseadlustega⁴ ning tippu riigivapp – kahepäine krooniga kotkas.

Minu huvi kohtukullide uurimise vastu tärkas 2011. aasta suvel tänu ERMi konserveerimislabori juhataja Ülle Vaharile, kes mulle ringkäigul mööda Raadi hoidlaid nimetatud kollektsiooni tutvustas ning konserveerimiseks välja pakkus. Kuigi ERMi kogudes leidub hulganisti erakordselt huvitavaid ja läbiuurimata esemeid, intrigeeris see teema mind koheselt: oli ju „kohtukull“ eksisteerinud minu teadvuses varasemalt pelgalt sõnana. Tänu ERMi ja Tartu Ringkonnakohtu vastastikusele huvile jõuavad kohtukullid selle aasta septembris näitusel „Kohtukull rahva meeles ja keeles“ avalikkuse ette, mis lisab nimetatud objektide konserveerimisele konkreetse ülesande.

¹ **Otsustusprotsess** (*decision making process*) – sammsammuline tegevus probleemse situatsiooni võimalike lahenduste leidmiseks, mis koosneb vähemalt neljast etapist: probleemi selgitamine, alternatiivsete lahendite väljatöötamine, parima alternatiivi valimine ehk otsustamine, valitud alternatiivi rakendamine. – vt **Armstrong**, Michael. „Modelling“. – *A Handbook of Management Techniques*. Glasgow: Bell and Bine, 2006 [1986], lk 528.

² Käesolevas töös eristan kahte mõistet – **kohtukull** ja **kohtupeegel**. Viimane on tõlge venekeelsest sõnast *зерцало*. Mõistet **kohtupeegel** kasutan töös rõhutamaks selle sõna lingvistilist ja ideelist päritolu. Kuna Eesti Rahva Muuseumis on esemed arvel rahvapärasema nimetuse **kohtukull** all, siis läbivalt kasutan töös mõistet kohtukull.

³ vene *присутственное место*

⁴ **Seadlus** on riigipea või kõrgema riigivõimuorgani õigustloov akt, millel on harilikult seaduse jõud. – „Seadlus“. – *EKKS*. <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=seadlus&F=M> (vaadatud 13. IV 2013).

Teemasse süvenedes sai õige pea selgeks, et kohtukullide ajalugu ja kasutamine õigusemõistmise tunnuseks ei ole Eestis põhjalikku käsitlust leidnud. Kohtukulli on küll riivamisi maininud August Traat oma monograafias „Vallakohus Eestis. 18. sajandi keskpaigast kuni 1866. aasta reformini“⁵ ning 1944. a ilmus ajalehes Eesti Sõna Tallinnas toimunud näituse „Eesti rahva eluvõitlus“ järelkajana Voldemar Ermi artikkel⁶ kohtukulli „tekkimisloost“, kuid süsteemne eestikeelne käsitus puudub. Põhjalikuma ülevaate kohtupeeglist on Venemaa muuseumikogude põhjal avaldanud Pennsylvania Osariigi Ülikooli õigusprofessor William E. Butler, kes mainib oma essees muuhulgas ka seda, et kohtupeegel on venekeelsetest õiguse sümboli käsitlustest kahetsusväärsetl kõrvale jäänud.⁷

Erialast väljakutset pakuvad nimetatud kollektiooni ainelisest ja vormilisest mitmekesisusest tulenevad konserveerimisalased probleemid. Kohtukull on komposiitobjekt, mille puhul tuleb tegeleda puit-, metall- ja pabermaterjalidega. Erinevate materjalide ja paljude mõjutavate tegurite keskkonnas otsustamine on komplitseeritud protsess ja nõuab erilist tähelepanu, sest mida keerukam on ese oma struktuurilt, seda suurem on ka infohulk, mida tuleb säilitada. Säilitamise kõige laiemaks eesmärgiks on kultuuripärandiga seotud väärtuste määratlemine ja taasloomine,⁸ kitsamalt aga füüsilise objekti võimalikult pika säilivuse tagamine. Andmaks ülevaadet langetatud säilitusotsustest ja nende põhjendustest, esitan töö kirjalikus osas kohtukullide konserveerimismudeli, mille koostamise eesmärgiks on selgesõnalise ning üheselt mõistetava konserveerimisplaani esitamine, kus võimalikud erinevad meetodikad, vahendid, töövõtted jms on enne objekti juurde asumist mõtteliselt läbi töötatud.

Kõigi viieteistkümne kohtukulli konserveerimine ei mahu käesoleva töö raamidesse, mistõttu olen võtnud eesmärgiks konserveerida neist kolm. Konserveerimisobjektide valikul arvestasin, et esindatud oleksid peamised kohtukullide juures kasutatud materjalid ja konstruktsioonilahendused ning pidasin silmas, et konserveeritud saaksid kollektiooni esinduslikumad näited.

⁵ Traat käsitles oma monograafias vaid Liivimaa kubermangu vallakohtuid – vt: **Traat**, August. *Vallakohus Eestis. 18. sajandi keskpaigast kuni 1866. aasta reformini*. 1980, lk 129–130.

⁶ **Ermi**, Voldemar. „Siin, kohtukulli ees...“. – *Eesti Sõna*, 7. I 1944, nr 4, lk 6.

⁷ **Butler**, William E. „On the Formation of a Russian Legal consciousness: the Zertsalo“. – *Russia and the Law of Nations in Historical Perspective. Collected Essays*. London: Wildy, Simmonds & Hill Publishing; Idyllwild, California: Charles Schlacks Publisher, 2009, lk 91–101.

⁸ **Jokilehto**, Jukka. *Arhitektuuri konserveerimise ajalugu*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2010, lk 379.

Uuringu eesmärgid, metoodika ja kasutatud kirjandus

Magistritöö uurimisprobleem on välja selgitada, kas otsustusprotsessi mudelid⁹ on rakendatavad reaalses konserveerimisprotsessis. Sellest lähtuvalt olen püstitanud magistritöös kaks eesmärki:

1. Töötada välja mudel, mis sobiks kohtukullide konserveerimise aluseks ning uurida mudeli rakendatavust tegelikus konserveerimisprotsessis.
2. Kasutada väljatöötatud mudelit kolme kohtukulli konserveerimisprotsessi alusena.

Ehkki konserveerimisteadus üritab jääda distantseeritud ja objektiivsele positsioonile, on konserveerimine paratamatult subjektiivseid hinnanguid sisaldav protsess, mida iseloomustab otsuste ja vaadete paljus. Konserveerimismudeli kasutamine võimaldab subjektiivsust teataval määral formaliseerida ning vältida olukorda, kus konserveerimisprotsessis tehtavad otsused jäävad ainult implitsiitseteks. Mudeli eesmärgiks on mitte ainult näidata, mida tuleb teha, vaid ka põhjendada, miks tuleb teha.

Konserveerimismudelit on vaja kogu uuritava objekti kohta leitava informatsiooni esitlemiseks, selle struktureerimiseks, alternatiivide kaalumiseks ning valikute põhjendamiseks. Mudel peab võimaldama välja tuua kõik alternatiivsed valikud ja kriteeriumid (poolt- ja vastuargumendid), mis ühelt poolt korrastavad otsustaja mõttekäiku ja väldivad alateadlikke otsustusi, samuti prioritseerida eesmärke ning põhjendada seisukohti.

Teaduse ja kunstikorralduse areng viis juba 1970. aastatel otsustusprotsessi mudelite ja teooriate loomiseni.¹⁰ Otsustamise käsitlemine konserveerimises ja säilitamises laiemalt sai alguse 1990. aastate teises pooles¹¹ ning on jätkuvalt aktuaalne teema.¹² Mudeli koostamisel olen aluseks võtnud otsustusmetoodika erinevaid kontseptsioone, eelkõige

⁹ Vt veel: **Armstrong**, M. „Modelling“ – *A Handbook of Management Techniques*, lk 541–545.

¹⁰ **Caple**, Chris. *Conservation Skills – Judgement, Method and Decision Making*. London and New York: Routledge, 2006 [2000], lk 170.

¹¹ **Konsa**, Kurmo. „Otsused konserveerimisprotsessis“. Koolitusmaterjalid, 2012. – *Eesti Konservatorite Ühing*,

http://www.eestikonservator.ee/public/fotod/Kurmo_Konsa_loeng/otsused_konserveerimisprotsessis.pdf (vaadatud 22. XI 2012), lk 2.

¹² Olgu siinkohal teiste seas märgitud Kurmo Konsa Eesti Konservatorite Ühingu peetud loeng „Otsused konserveerimisprotsessis“, Irene Brückle'i artikkel „Bleaching Paper in Conservation: Decision Making Parameters“ ning 2008. a Roomas toimunud ICCROMi otsustamise teemaline minikonverents „Sharing Conservation Decisions“.

olen lähtunud Barbara Appelbaumi¹³ ja Jonathan Ashley-Smithi käsitlestest.¹⁴ Samuti olen võtnud eeskju mitmetest konserveerimisvaldkonna tarbeks välja töötatud otsustusmudelitest ja -meetoditest.¹⁵ Eestikeelsetest allikatest olen kasutanud professor Kurmo Konsa konserveerimisalaseid uurimusi ning loengumaterjale.¹⁶

Magistritöö eesmärgist ja kasutatud allikatest tulenevalt ei ole töö koostamisel võimalik kasutada üht kindlat meetodit. On üldtuntud fakt, et konserveerimine on sünteesteadus, mis kombineerib eneses kvantitatiivse ja kvalitatiivse meetoodika.

Magistritöö koostamisel kasutanud allikaid võib grupeerida järgnevalt:

- esemete visuaalsel vaatlusel ja analüüsimisel saadud informatsioon;
- arhiivimaterjalid;
- üldine konserveerimisteooria-, konserveerimistehnoloogia- ja ajaloolane kirjandus;
- kirjavahetused kohtuajaloouurijate ning muuseumide teadurite ning koguhoidjatega;
- kogemuslik osa – kaheaastane praktilise töö kogemus Eesti Rahva Muuseumi esemekonservaatorina, kollegiaalsed diskussioonid. Lisaks juhendajatele professor Kurmo Konsale ning Küllike Pihkvale olen töö praktilises osas konsulteerinud oma kolleegidega Eesti Rahva Muuseumis (Karl-Erik Hiimaa, Roland Suits, Tea Šumanov, Indrek Tirrul) ning Rahvusarhiivi ajalooarhiivis (Jaan Lehtaru).

Magistritöö ülesehitus

Magistritöö kirjaliku osa olen jaganud nelja peatükki. Töö esimeses peatükis annan ülevaate kohtukullide tähendusest, kasutusest ja levikust. Peatüki eesmärgiks ei ole

¹³ **Appelbaum**, Barbara. *Conservation Treatment Methodology*. Butterworth – Heinemann/ Elsevier, 2007.

¹⁴ **Ashley-Smith**, Jonathan. *Risk Assessment for Object Conservation*. Oxford: Butterworth- Heinemann, 1999.

¹⁵ **Asseldonk**, Wilma van jt. *The Decision-making Model for the Conservation and Restoration of Modern and Contemporary Art*. Foundation for the Conservation of Modern Art, 1999. http://www.incca.org/files/pdf/resources/sbmk_icn_decision-making_model.pdf (vaadatud 9. XI 2012)., **Dam**, Andries J. *Decision Making Model for the Conservation and Restoration of Fluid Preserved Specimens*. Leiden Museum of Anatomy, 2004. <http://www.icom-cc.org> (vaadatud 9. XI 2012)., **Szmelter**, Iwona. „The strategy of project decision-making: design in conservation policy“. – *Cultural heritage research: a Pan-European challenge. Proceedings of the 5th EC conference, May 16-18, 2002, Cracow, Poland*. Toim. Roman Kozlowski. Kraków: Office for Official Publications of the European Communities, 2003, lk 200–203.

¹⁶ **Konsa**, K. „Otsused konserveerimisprotsessis“. Koolitusmaterjalid, 2012., **Konsa**, Kurmo. *Arhivaalide ja trükiste säilitamine*. Tartu: Kleio, 2008., **Konsa**, Kurmo. *Artefaktide säilitamine*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007., **Konsa**, Kurmo. *Eestikeelsete trükiste seisundi uuring*. Tallinna Pedagoogikaülikooli Sotsiaalteaduste dissertatsioonid. 4. [Doktoritöö]. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 2003.

kirjutada ammendavat kohtukullide ajalugu, vaid anda raamkäsitlus, mida saab võtta aluseks Eesti Rahva Muuseumi kohtukullide kollektsiooni tähenduse mõtestamisel ja mõistmisel.

Töö teises peatükis käsitlen konserveerimise otsustuskäsitluse teoreetilisi lähtekohti. Eesmärgiks on konserveerimisprotsessi vaatlemine lihtsustatud mudeli koostamise ja uurimise teel.

Kahes järgnevas peatükis tegelen juhtumipõhiselt väljatöötatud konserveerimismetoodika alusel kolme kohtukulli konserveerimisega. Kolmandas peatükis analüüsin kogutud informatsiooni süstematiseerimise ning tõlgendamise alusel kohtukullide konserveerimisprobleeme. Neljandas peatükis käsitlen erinevatest materjalidest valmistatud esemete konserveerimise spetsiifikat, lahendan kolme kohtukulli näitel praktilisi probleeme ning sõnastan kohtukullide konserveerimiskontseptsiooni.

Magistritöö on varustatud viie tööd täiendava lisaga. Lisas 1 on Eesti Rahva Muuseumi kohtukullide kollektsiooni illustreeriv pildialbum. Lisa 2 sisaldab ülevaadet kohtukullidest Eesti muuseumide kogudes ja on koostatud minu kirjavahetuse põhjal Eesti muuseumide teadurite ning koguhoidjatega. Lisades 3–5 esitan magistritöö praktilise osana konserveeritud kohtukullide tööde kirjelduse, mida täiendab fotodokumentatsioon. Konserveerimistööde albumite vormistus järgib konserveerimisdokumentatsioonile seatud nõudeid¹⁷ ja on vormistatud nii, et need oleksid kasutatavad ka magistritööst eraldi. Magistritööle on lisatud ingliskeelset resümeed.

Kõik töös esitatud joonised on autori koostatud, kui ei ole teistmoodi märgitud.

Lahkelt osutatud abi eest tänan kõiki, kes käesoleva töö valmimisele kaasa aitasid, eelkõige Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti Riigiarhiivi ajalooarhiivi kollektiive. Eriti tänan Karl-Erik Hiiemaad, Jaan Lehtaru, Roland Suitsu, Tea Šumanovit, Indrek Tirrulit.

1. Kohtukull – kohtupidamise tunnus

Kohtukull, sa jahunokk.

¹⁷ „E.C.C.O Professional Guidelines (II): Code of Ethics“, 2003, artikkel 10. – *European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations (E.C.C.O)*, <http://www.ecco-eu.org/about-e.c.c.o./professional-guidelines.html> (vaadatud 14. IV 2013).

*tiine emis, koolalõug,
arm laua pial,
hirm laua all!*

Kadrina khk¹⁸

Käesoleva peatüki eesmärk on tutvustada kohtukulli kui õigusemõistmise atribuuti ja sümbolit. Peatüki esimeses osas annan ülevaate keiser Peeter I käsul kasutusele võetud kohtukulli, vene *зерцало* ehk (kohtu)peegli tekkimisest ja tähendusest keiserlikul Venemaal.¹⁹ Kohtukull oli kohustulik atribuut terves impeeriumis, sh ka Eesti talurahvakohtutes,²⁰ millele keskendun peatüki teises osas. Millal kohtukullid Eesti aladel sisse seati, ei ole mulle teadaolevate andmete põhjal võimalik täpselt dateerida,²¹ küll on aga teada, et Liivimaa kubermangu vallakohtutes kehtestati kohtukull 13. augustil 1821. a²² ja oli kasutusel Vene keisririigi lõpuni. Eesti aladelt kogutud kohtukulle säilitatakse mitmes Eesti muuseumis, millest annan ülevaate peatüki viimases osas. Põhjalikumalt käsitlen kohtukullide kollektsiooni Eesti Rahva Muuseumis.

1.1. Kohtupeegli kehtestamine Venemaal

Keiser Peeter I aegse riikluse ideaaliks oli „regulaarriik“²³ – riik, kus kogu äärmuslikult normeeritud elukorraldus oli taandatud teatud valemile ning kindlatele arvsuhetele. Nii nagu lõi Peeter I uue pealinna, püüdis ta reformida kogu Venemaad. Uue riigikorralduse üldisema põhimõtte – „regulaarsuse“ – ilminguks võib pidada ka kohtupeegli kehtestamist.

¹⁸ Rahvapärilise kohaselt pidid need sõnad nende lausujale kohtus õnne tooma. – **Kõiva**, Mare. *Eesti loitsud*. [Tallinn]: Pegasus, 2011 [2010], lk 144.

¹⁹ Kohtupeeglile kinnitatud ukaasid pärinevad 17. aprillist 1722 ja 21. ning 22. jaanuarist 1724. – vt nt: „Kohtupeegel“. – *ENE*. 4. kd. Tallinn: Valgus, 1989, lk 633.

²⁰ Talurahvakohtud kutsuti Baltimaades ellu 19. sajandi alguses. Need olid seisuslikud erikohtud, mis lahendasid talupoegade kohtuasju. Nende alamaks astmeks oli vallakohus (ka kogukonnakohus), kust kaebus edastati kihelkonnakohtusse ja sealt kreisikohtusse (maakonnakohtusse). Ülemastme talurahvakohtutena tegutsesid Eestimaa kubermangus rüütelkonna organid: alguses rüütelkonnakomitee ja hiljem ülemmaakohus, Liivimaa mandriosas Liivimaa õuekohus ja Saaremaal sealse maanõunike kolleegiumi talurahvaasjade osakond. – *Eesti ajalugu IV: Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni*. Peatoim Sulev Vahre, tegevtoim Mati Laur. Tartu: Ilmamaa, 2003, lk 122.

²¹ Eesti muuseumides leidub 18. sajandist pärinevaid kohtukulle, vt käesoleva magistritöö ptk 1.3.

²² „Liivimaa kubermanguvalitsuse patent“, 13. VIII 1821. – *Livländische Gouvernements-Regierungs Patente 1820–1821*. Gesammelt und nach des Herrn General-Superintendenten Dr. Sonntag chronologischem Verzeichnisse geordnet von C. F. W. Goldmann. Riga : Riga-Schloss, 1852, pagineerimata [nr 52].

²³ **Lotman**, Juri. „Kanooniline kunst kui infoparadoks“. – *Vikerkaar*, 2007, nr 10/11, lk 162–167., **Lotman**, Juri. *Vestlusi vene kultuurist: Vene aadli argielu ja traditsioonid 18. sajandil ja 19. sajandi algul.1*. Tallinn: Tänapäev, 2003, lk 23–66.

Kohtupegli sisseseadmine oli ajendatud Peetri kaaskondlase ning soosiku Pjotr Pavlovitš Šafirovi²⁴ seadusevastasest tegevusest.²⁵ Šafirovit süüdistati postisissetulekute ebaõiges kulutamises ja aruandmise tähistuskorra puudulikkuses. Hiljem, juba kohtuprotsessi käigus, lisandusid süüdistused kohtuvõimule vastuhakkamises ja Senatis mittekohases käitumises.²⁶

Keiser Peeter I andis käsu võtta Šafirovi kohta esitatud süüdistused uurimise alla. Kohus langetas Šafirovile surmaotsuse, mis pidi täide viidama 15. veebruaril 1723. aastal.²⁷

Kuigi vahetult enne otsuse täideviimist otsustas keiser Šafirovile armu anda ja asendas hukkamise sundasumisele saatmisega Siberisse, kõigutas kirjeldatud juhtum Peetri „regulaarriigi“ prestiiži. Keiser otsustas jäädvustada Šafirovi juhtumi hoiatuseks tulevastele põlvedele, andes välja kolm ukaasi kohtupidamisreeglitega.²⁸

Ukaaside sisu

Esimene kolmest ukaasist pärineb **17. aprillist 1722** ja nõudis seaduste ranget täitmist. Sissejuhatavalt oli ukaasis märgitud, et riigi juhtimisel ei ole mõtet vastu võtta seadusi, kui neist lugu ei peeta või kui nendega „mängitakse nagu kaartidega, mastiga lüües“ ning püütakse õigust igatmoodi lämmatada. Ukaasi eesmärgiks oli kinnitada kehtivatest määrustikest kinnipidamise olulisust, et kellelgi ei oleks julgust õigust teisiti mõista. Ebaselge seaduse korral tuli sellest keisrile teada anda, mitte selle alusel õigust mõista.

Ükskõik millisel ettekäändel ukaasist üleastujat karistati halastamatult surmanuhtlusega kui seaduste rikkujat ja võimuvastast, hoolimata rikkuja varasematest teenetest riigi ees. Samuti sätestati, et Senatis trükitud ukaasi peab kleepima ja hoidma kõikides kohtuinstantsides nähtavalt laua peal nagu peeglit kohtumõistjate silmade ees. Kus neid

²⁴ Šafirov (=Шафиров, барон Петр Павлович, 1670–1739) oli Peeter I eriline usaldusalune, kes saatis teda mitmetel reisidel ja sõjakäikudel. Andeka ning teotahtelise mehena tegi ta Peetri teenistuses karjääri. Keiser nimetas ta 1709. a asekantsleriks ja Vene Postiametkonna juhiks, 1710. a paruniks, 1717. a välisasjade kolleegiumi asepresidendiks ja 1722. a senaatoriks. Samavõrra konfliktse kui võimuahne mehena leidis ta endale vaenlasi mõjukate isikute hulgast – tema vastased olid senaatorid Golitzön, Dolgorukov, vürst Menšikov ja ülemprokurör Skornjakov-Pissarov, kes tahtsid Šafirovist kui asekantslerist lahti saada ning otsisid põhjusi, et Šafirov langeks Peetri ebasoosingusse. 1721. a algas äge vastasseis Šafirovi ja Menšikovi vahel, mis tipnes 1722. a esitatud süüdituse ning Senati surmamõistva otsusega. – vt Šafirovi biograafiat: „Шафиров барон Петр Павлович“. – *Биографическая энциклопедия*, <http://www.biografija.ru/biography/shafirov-baron-petr-pavlovich.htm> (vaadatud 24. III 2013).

²⁵ Erm, Voldemar. „Siin, kohtukulli ees...“. – *Eesti Sõna*, 7. I 1944, nr 4, lk 6.

²⁶ Sealsamas.

²⁷ Pärast Peeter I surma 1725. a kutsus keisrinna Katariina I Šafirovi tagasi ja määras ta jälle diplomaaditeenistusse, tagastas varad ja staatuse, vt: „Шафиров барон Петр Павлович“.

²⁸ Erm, Voldemar. „Siin, kohtukulli ees...“. – *Eesti Sõna*, 7. I 1944, nr 4, lk 6.

käskusid (ukaase) laual ei olnud, seal tuli sellise üleastumise eest iga kord 100 rubla trahvi maksta hospitali jaoks.²⁹

Teine kohtukullile paigutatud ukaas pärineb **21. jaanuarist 1724**. Ukaasi sisuks oli kõikides kohtutes kohtunike ja kohtualuste julgeoleku tagamine, korra hoidmine ning korrariikkumiste eest karistuste määramine (sisuliselt kehtestas ukaas kohtukorra reeglid). Ukaas reglementeeris kohtunike käitumist ja kohustas neid ning ka kohtu ette ilmunud isikuid hästi käituma. Sõimamise või karjumise korral olid kindral-prokurör, teised prokurörid või kohtu liikmed kohustatud tegema märkuse. Isik, kes ei allunud hoiatusele, pidi maksuma trahvi. Kohtul pidi olema vastav laegas, kuhu korrarikkujal tuli panna trahviraha 10 rubla. Teistkordse eksimuse korral oli trahv kolm korda suurem. Kolmandal korral oli trahvi suurus 100 rubla ja kolm ööpäeva aresti. Kui keegi teotas teist kisaga, siis oli trahv teotaja aastase palga suurune, millest pool sai kannataja ja pool hospital. Sellelt, kes sellise teo pani toime rohkem kui kolm korda, tuli ära võtta auaste ja kolmandik kogu ta vallas- ja kinnisvarast. Kui aga keegi teise vastu kätt tõstis, siis jäi see isik ilma oma kodanikuõigustest.

Ukaas kohustas kohtuametnikke kõigi palvekirjade esitajate ning kaebajatega viisakalt käituma. Sõimamise eest oli karistus kannatanu kolme kuu palk ja andeks palumine. Löömise eest mõisteti kohtuametniku üle kohut.

Kolmas Peetri ukaas **22. jaanuarist 1724** rõhutas riiklike määrustike tähtsust ja kohtunike poolt seaduste tundmise vajadust. Seaduste hea tundmine oli oluline kogu riigis ja kõikide kohtuastmete ametnike esmane ja ülim kohus. Seda, kes ukaasiga ei tutvunud või sellesse hoolimatult suhtus, karistati esimesel korral aastme ajutise äravõtmise ja aastapalgasuuruse trahviga. Teisel korral oli karistuseks kolmandiku vallas- ja kinnisvara äravõtmine ja kolmandal korral kogu vara ja aastme äravõtmine alatiseks.

Need kolm peaaegu kahesaja aasta jooksul muutumatuna püsinud seadlust olid Venemaal esimesed, kus surmanuhtluse ähvardusel määratleti seaduste sobimatut täitmist.³⁰

²⁹ Ukaaside kokkuvõtete koostamisel kasutasin kohtukullile ERM D 20:226 liimitud kohtupidamisseadluste eestikeelseid tõlkeid ning artiklit „Редкие экспонаты. Зерцало. XIX век“. – *Пермская Афиша*, 2. IV 2012, <http://afisha.prm.ru/news/zercalo> (vaadatud 13. X 2012).

³⁰ „Редкие экспонаты. Зерцало. XIX век“. – *Пермская Афиша*, 2. IV 2012.

Foto 1. Keiserliku Peterburi Teaduste Akadeemia kohtupeegel
Foto: *Venemaa muuseumid*³¹

Foto 2. Kohtupeegel Tobolski ajaloo-arhitektuuri muuseum-kaitseala kogudes
Foto: *Митрович, Божидар* „Древнейшее и самое высокое изображение права“³²

Keisri peegel

Keiser kinnitas oma ukaasid teadlikult just „peeglile“ (vene *зерцало*, ld *speculum*, sks *Spiegel*), viidates sellega otseselt Euroopa kõrgkeskaegsele traditsioonile, kus *Speculum* tähistas õpetuslikku teksti, mis käsitles poliitika ja moraali teemasid.³³

Kui keskaegsed peeglid olid õpetussõnad valitsejatele, siis Peeter I paigutas oma „keisri peegli“³⁴ riigiametnike ette istungilauale, kus see kõrge trahvi ähvardusel pidi neile seaduste üliluslikkust meelde tuletama, ja sõnastas selle käsu järgnevalt:

³¹ *Venemaa muuseumid*, <http://www.museum.ru/alb/image.asp?6409> (vaadatud 1. II 2013).

³² *Митрович, Божидар* „Древнейшее и самое высокое изображение права“, 2008, <http://www.bozidar.ru/Drevnejsee%20izobrazenie%20prava.htm> (vaadatud 14. II 2013).

³³ Nt: Eike von Repgow (1180–1233) nimetas oma õiguseraamatut Saksi Peegliks (sks *Sachsenspiegel*), Guillaume Durand (1230–1296) nimetas oma õigusõpetuse entsüklopeediat „Kohtupeegliks“ (ld *Speculum iudiciale*) ja läks ajalukku aunimega Peegeldaja (ld *Speculator*). – **Hattenhauer**, Hans. *Euroopa õigusajalugu*. Juura, 2007, lk 306–307. Seosele *Speculum*iga viitab oma artiklis ka William E. Butler, vt: **Butler**, W. E. „On the Formation of a Russian Legal consciousness: the Zertsalo“. – *Russia and the Law of Nations in Historical Perspective. Collected Essays*, lk 93.

³⁴ Parafrazeering mõistele „vürsti peegel“ – **Hattenhauer**, H. *Euroopa õigusajalugu*, lk 307.

„...ühhe Senatisse antud eeskuju järel tehtud jalgadega laua külge pandud ja iggal aeal kõikis kohtopaikades Sennatist kunni vähhematest kohtudest sadik, laua peal kui pegel kohtomöistjate silmi ees peetud...“.³⁵

Vene muuseumides olemasolevate näidete põhjal võib väita, et kohtupeegel kujutas endast üldjuhul jalgadele toetuvat kullatud kolmnurkset püstprismat, mille tipus oli riigivapp ja tahkudel raamitud kohtupidamisseadlused.³⁶ Näitena võib tuua Keiserliku Peterburi Teaduste Akadeemia kohtupeegli (foto 1), mille valmistas 1761. aastal skulptor M. I. Pavlov. Nimetatud kohtupeegel asub praegu Peterburis antropoloogiamuuseumi (Kunstikambri) fondides.³⁷ Samas leidub ka hoopis teistsuguseid kohtukulle – Tobolski ajaloo-arhitektuuri muuseum-kaitseala kogudes oleva kohtukulli alus on valmistatud näiteks vaskplekist ning tekstid on trükitud siidiriidele (foto 2).³⁸

³⁵ Katkend Peeter I 1722. a seadluse eestikeelsest tõlkest, kirjutatud kohtukullilt ERM D20:226.

³⁶ **Waliszewski**, Kazimierz. *Peter the Great*. BiblioLife, 2009 [1897], lk 206. <http://books.google.ee/books?id=CIch7HrpxnC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (vaadatud 23. III 2013). – Waliszewski näitab oma monograafias paljusi suhtumist Peetri kehtestatud kohtupeeglisse, nimetades seda veidraks kolmetahuliseks kullatud puidust ehitiseks ning seaduste sisu ei millekski rohkemaks kui sõimuvallanguks.

³⁷ **Lupanova**, Yevgenia M., Peterburi antropoloogiamuuseumi (Kunstikambri) vanemteadur. E-kirjavahetus autoriga, 11. XII 2012. E-kiri autori valduses.

³⁸ William E. Butleri väitel on Venemaal kohtupeegleid säilinud vähe ja säilinud asuvad peamiselt provintsimuuseumides. Vähest säilivust põhjendab autor 1917. a bolševike riigipöördega, mil hävitati keisririigi sümbolikat. Mõnede kohtupeeglite karkass võeti ilma riigivapi ja ukaasideta revolutsioonijärgselt kasutusele kappidena. Butleri andmetel leidub kohtupeegleid Venemaal üheksas muuseumis, mainides muuhulgas ka kohtupeegleid illustratsioonidel 1 ja 2. – **Butler**, W. E. „On the Formation of a Russian Legal consciousness: the Zertsalo“. – *Russia and the Law of Nations in Historical Perspective. Collected Essays*, lk 99–101.

Foto 3. Ahja vallakohtu liikmed. Laua peal keskel on kohtukull.
Foto: Põlva Talurahvamuuseumi Fotokogu³⁹

1.2. Kohtukullid Eesti talurahvakohtutes

Omaette fenomeniks kujunes kohtukull Eesti talurahvakohtutes⁴⁰, eelkõige vallakohtutes, mida Johannes Wiks on kirjeldanud järgmiselt: „...taluraha kohtuasutistest kõige lähemal

³⁹ **Niinemägi**, Tiiu. Põlva Talurahvamuuseumi peavarahoidja. E-kirjavahetus autoriga, 4. X 2012. E-kiri autori valduses.

⁴⁰ Eesti ajalookirjutises puudub seni ühtne talurahvakohtu määratlus. Vallakohtu ajaloolist arengut käsitleva monograafia autor August Traat käsitles vallakohtu valla maa-alal toimiva ja valitavuse printsiibil vähemalt kolmest kohalikust talupojast moodustatud talurahvaasutusena. – **Traat**, A. *Vallakohus Eestis. 18. sajandi keskpaigast kuni 1866. aasta reformini*, lk 5. Ka *Eesti Ajalugu IV* autorid on seda meelt, et 19. sajandi alguses loodud vallakohtud olid ellu kutsutud mõisavalitsuse abiorganitena ja tegelesid kõikide talupoegadest puutuvate õiguslike, politseiliste ning administratiivsete küsimustega. – *Eesti ajalugu IV: Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni*, lk 122. Ühtlasi andis vallakohtute loomine tuge valla kui omavalitsusorgani kujunemisele Eestimaal ja Liivimaa mandriosas. – Sealsamas, lk 123. Erinevalt viidatud autoritest on õigusajaloolane Toomas Anepaio arvamisel, et vallakohtu olemuse määratlemisel on otstarbekas kaasata ka viidatud autorite poolt kõrvale jäetud faktorid – mõis ja riik. T. Anepaio leiab, et vallakohtute näol oli tegemist patrimoniaalkohtupidamisega, mis tähendas mõisahärrale kuuluvat õigust mõista kohut kõigi mõisa piirkonnas elavate isikute üle. Mõisaomanik võis talle kuuluvat kohtuvõimu isiklikult ellu viia, kuid ta võis selleks volitada ka teisi isikuid. 1889. aasta õigusreformi käigus muutusid vallakohtud riikliku justiitssüsteemi osaks. – **Anepaio**, Toomas. „Vallakohus – kas ainult taluraha kohus?“. – *Ajalooline ajakiri*, 2007, nr 3/4 (121/122), lk 343–368.

rahvale oli vallakohus, mis koosnes rahva oma luust ja lihast ning enam kui sada aastat tegutses talurahva esimese astme kohtuna...“⁴¹

Eelkõige pidi kohtukull kohtuskäijale aukartust sisendama, lisades istungiruumile, mille sisustus ja rekvisiidid piirdusid algul tavaliselt vaid kaleviga kaetud laua ning kohtunikule ning kirjutajale mõeldud istmetega, kohtu autoriteeti. Kohus sai toimuda ainult siis, kui kohtukull oli kohtunike ette lauale paigutatud (fotod 3, 4). Istungi katkestamisel või lõpetamisel võeti riigivapi kujutis aluselt ära või varjati kattega – alles siis võis suitsetada või pidada erakõnelusi.⁴²

August Traadi väitel on kohtukulli sisseseadmisel kogukonnakohtule ühtlasi põhimõtteline tähtsus. Juba Peeter I korraldusest alates pidi kohtupeegel kõrge trahvi ähvardusel seisma iga riikliku kohtu istungilaual. Selle andmine kogukonnakohtule tähendas viimase tunnustamist teatud määral juba riigiasutusena.⁴³

Talupoja kokkupuute tõttu vallakohtu ja seal kasutatud atribuutidega kujunes kohtukull rahva jaoks õigusemõistmise sümboliks ja omandas olulise koha ka rahvajuttudes.

Kohtukull rahva meeles ja keeles

Seaduse lugemine, kohtukulli ette marssimine ja kui vaja, ka seaduseväänamine, on küllalt keskne teema nii Eesti rahvapärimestes kui kirjasõnas. Vanarahval on küllalt soovitusi, kumma jalaga esimesena üle kohtuläve astuda ja kuhu kõigepealt pilk suunata, mida enne kohtusseminekut süüa ning millist „väge“ kasutada.⁴⁴ Seda, et kohtusaalis ei jäänud tähelepanu alt välja ka kohtuniku laual olev kohtukull, näitab juba talle antud nimetuste rohkus – *kohtukikas, kroonukotkas, uuk* jne.⁴⁵

Talupoegkonna lähedast suhet kohtu ja sealtkaudu ka kohtukulliga saab seletada muuhulgas sellega, et vallakohus oli esimene riigivõimuga seotud institutsioon, kus asjaajamine käis eesti keeles. Andres ja Pearu⁴⁶ ei kembelnud umbkeelsete vene ametnike

⁴¹ **Wiks**, Johannes. „Wallakohtu ajalugu Eestis“. Auhinnatöö. Tartu: Tartu Ülikooli õigusteaduskond, 1930, lk 3. Käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus.

⁴² **Erm**, Voldemar. „Siin, kohtukulli ees...“. – *Eesti Sõna*, 7. I 1944, nr 4, lk 6., **Traat**, A. *Vallakohus Eestis. 18. sajandi keskpaigast kuni 1866. aasta reformini*, lk 129–130.

⁴³ **Traat**, A. *Vallakohus Eestis. 18. sajandi keskpaigast kuni 1866. aasta reformini*. 1980, lk 129–130.

⁴⁴ Vt nt: **Viidebaum**, Richard. *Isaisad kohtus*. (Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad III). [Die vorväter im gericht]. Tartu: K. Mattieseni trükikoda o.-ü, 1935.

⁴⁵ **Erm**, Voldemar. „Siin, kohtukulli ees...“. – *Eesti Sõna*, 7. I 1944, nr 4, lk 6.

⁴⁶ **Tammsaare**, Anton Hansen. *Tõde ja õigus. I*. Tallinn: Eesti Raamat, 1981.

ees. Kohtukull jagas omad õigusenõudjateks ja õigusemõistjateks ning oli ka seetõttu rohkem „oma” kui muu võimuga seotu.⁴⁷

Heaks näiteks on lugu Saaremaalt: „Kui kohtupäev hakkas tulema, selgus, et kohtukull oli korrast ära. Laenati naabervallast uus. Aga kohtualune juhtus olema vigurvänt ja kui kohus küsis, miks ta valet tunnistab, vastas kohtualune: „Kohtukull ju ka vale!”⁴⁸

Eesti kirjanduskriitik ja ajakirjanik Anton Jürgenstein (1861–1933) meenutab oma mälestustes kohtukulliga seotud lõbusaid lugusid ajast, mil ta vallakirjutajana Orajõel kohtuprotokolle koostas.⁴⁹ Ühel päeval kajastas kohtuprotokoll järgmist: „...täna sel allnimetatud päeval ilmusid Keiserliku Orajõe vallakohtu ette [...] parun Krüdener ja Gustavs Kalninš. Parun Krüdener istus kohtulauda, laskus maoli laua peale ja võttis laua kõige kohtukulliga sülle. Kohus luges niisuguse teo pärast kohtulaua ja kulli teotatuks ja ei pidanud enam võimalikuks asja enne edasi harutada, kui selle juhtumise üle protokoll saab kokku seatud ja sellest kindralkubernerile teatatud...”⁵⁰

Kuigi kohtukull kui ajalooline ese kuulus eelkõige keiserliku Venemaa võimatribuutika hulka, on nimetus ise kohtu sümboli ja kohtuliku vastutuse kandmise metafoorina tänapäevani käibel.⁵¹ Kõlava väljendina on see tihti kasutusel ajaleheartiklite pealkirjades. Näitena võib tuua pealkirjad meediaväljaannetest: „Kohtukull paneb firmasid pankrotti taotlema”⁵² või pisut humoorikamas võtmes: „Tuntud ornitoloogi ähvardab kohtukull”⁵³

⁴⁷ **Kannike**, Sulev. „Rahvuslikust psüühest ja rahvusvahelisest õigusest”. – *Diplomaatia*, 2008, nr 54. <http://www.diplomaatia.ee/en/article/rahvuslikust-psuuehest-ja-rahvusvahelisest-oigusest/> (vaadatud 1. IV 2013).

⁴⁸ **Talving**, Hanno. „Vallamajad.” – *Vikerraadio*, 15. V 2010.

⁴⁹ **Jürgenstein**, Anton. *Minu mälestused I–II*. (Eesti mälu 44. raamat). Tallinn: Eesti Päevaleht; Akadeemia, 2001 [1926-1927].

⁵⁰ Kirjeldatud juhtum iseloomustas Orajõe vallakohtunike soovi näidata koht kätte Orajõe kroonumõisa rentnik parun von Krüdenerile, kes sagedase protsessijana kippus oma vana õigust vallakohtus meelde tuletama ja vahel isegi kohtulauda kohtumeeste sekka istus, kui tema asju arutati. Nimetatud korral sai kohtumeestel sellest mõõt täis ning nad kasutasid paruni käitumist kohtus ära selleks, et paruni protsessid kord vallakohtus lõppeksid. – Sealsamas, lk 90–95.

⁵¹ „Kohtukull”. – *EKKKS*, <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=kohtukull&F=M> (vaadatud 13. IV 2013).

⁵² „Pankrotihaldur: „Kohtukull paneb firmasid pankrotti taotlema””. – *Delfi Majandus- ja Tarbijaleht*, 31. V 2005, <http://majandus.delfi.ee> (vaadatud 18. III 2012).

⁵³ **Kääpiö**, Aivo. „Tuntud ornitoloogi ähvardab kohtukull”. – *Extra. Herilane*, 17. I 1998, <http://vana.www.postimees.ee:8080/leht/98/01/17e/herilane.htm#esimene> (vaadatud 13. III 2013).

Foto 4. Vallakohus. Kohtunike ees laual on kohtukull. Riigivapp kohtukulli tipul on pildil vaevu nähtav.
Foto: Eesti Filmiarhiiv⁵⁴

1.3. Kohtukullid Eesti muuseumides

Selgitamaks välja, kui palju leidub kohtukulle Eesti muuseumides, viisin läbi küsitluse,⁵⁵ millele vastas kolmkümmend kaks muuseumi. Küsitlusest selgub, et ajaloolisi kohtukulle leidub peale Eesti Rahva Muuseumi veel Eesti Ajaloomuuseumi, Läänemaa Muuseumi, Narva Muuseumi, Pärnu Muuseumi, Rannarootsi Muuseumi, Saaremaa Muuseumi, SA Virumaa Muuseumid, Tallinna Linnamuuseumi, Valga Muuseumi ja Viljandi Muuseumi – kokku üheteistkümne muuseumi kogudes. Eesti Vabaõhumuuseumi näitusesaalis olev kohtukull on osaliselt Viljandi muuseumist pärineva kohtukulli koopia. Mahtra Talurahvamuuseumi ekspositsioonis olev kohtukull on laenatud Tallinna Linnamuuseumilt ja Tartu Linnamuuseumi püsinäituse kohtukull on deponeeritud Eesti Ajaloomuuseumilt. Põlva Talurahvamuuseum tellis Karilatsi kohtumaja ekspositsiooni jaoks kohtukulli

⁵⁴ „Vallakohus“. – *Estonica*, <http://www.estonica.org/et/pildid/Vallakohus/?large> (vaadatud 1. II 2012).

⁵⁵ *Küsitlus kohtukullide leiduvuse kohta Eesti muuseumides*. Küsitluse viis läbi autor vahemikus 10. IV 2012–1. IV 2013. Märkmed autori valduses. Küsitluse tulemused on esitatud Lisas 2. Kirjavahetusele lisaks kasutasin Eesti muuseumide veebivärava otsingumootorit – *Eesti Muuseumide Veebivärv*, <http://www.muis.ee> (vaadatud 25. IV 2012). Sealt leiab informatsiooni ERMi, Rannarootsi Muuseumi, Saaremaa muuseumi, Tallinna Linnamuuseumi, Viljandi muuseumi ja Valga muuseumi kohtukullide kohta.

rekonstruktsiooni Tartu Kõrgema Kunstikooli tudengitelt. See valmis Viljandi Muuseumi kogudesse kuuluva kohtukulli eeskujul. Küsitlusest selgus, et kõige arvukam ja mitmekesisem kohtukullide kollektsioon asub Eesti Rahva Muuseumis.

Eesti muuseumide kogudes leidub välimuselt väga erinevaid kohtukulle, mis suuremas osas pärinevad 19. sajandist ja on seotud kohalike kohtu- ning vallamajadega. Samas leidub ka varasemast perioodist pärit kohtukulle – näiteks Tallinna Linnamuuseumi Peeter I Majamuuseumis eksponeeritav barokne kohtukull pärineb 18. sajandi I poolest.⁵⁶ Saaremaa muuseumi⁵⁷ ja ERMi kogudes leidub kohtukulle, mille saksakeelsed kohtupidamiseadluste tõlked on trükitud 1783.⁵⁸ aastal Riias.⁵⁹

Eesti Rahva Muuseumi kogudes on 2013. aasta seisuga arvel viisteist kohtukulli. Need kuuluvad ERMi kultuuriloolisse esemekogusse (tähis D), kuid ei moodusta muuseumi kogude hierarhias eraldiseisvat üksust.⁶⁰

Eesti Rahva Muuseumi kohtukullid pärinevad kahest allikast:

- Muuseumile kingitud või kogutud välitööde käigus ajavahemikus 1914–1961⁶¹.
- Saadud üleandmise käigus:
 - 1946. aastal Tartu Linna ja Maakonna Riiklikult Arhiivilt.⁶²
 - 1947. aastal ENSV Riigi Keskarhiivi Tartu osakonnalt.⁶³

Kõik kohtukullid Eesti Rahva Muuseumi kogudes on erinevad, ometi võib neid järgnevate väliste tunnuste alusel jagada kolmeks iseloomulikumaks tüübiks (joonis 1):

⁵⁶ Heimvell, Ene, Tallinna Linnamuuseumi kultuuriloolise kogu hoidja. E-kirjavahetus autoriga, 16. IV 2012. E-kiri autori valduses.

⁵⁷ Kivi, Priit, Saaremaa muuseumi peavarahoidja. E-kirjavahetus autoriga, 16. IV 2012. E-kiri autori valduses.

⁵⁸ 1783. aastal kehtestas keisrinna Katariina II Balti kubermangudes asehalduskorra, millega seati sisse ka uus kohtusüsteem. – vt: *Eesti ajalugu IV: Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni*, lk 108–110. Tõenäoliselt tõi uus korraldus kaasa kohtukullide laiema leviku Balti kubermangudes.

⁵⁹ *Küsitlus kohtukullide leiduvuse kohta Eesti muuseumides.*

⁶⁰ Jäe, Ülle, Eesti Rahva Muuseumi koguhoidja. Vestlus autoriga, 5. IV 2013.

⁶¹ Kohtukullid: ERM D 102:43, ERM D 32:178, ERM D 20:231, ERM D 20:230, ERM D 20:229, ERM D 20:228 (a;b), ERM D 20:227, ERM D 20:226, ERM D 14:2 – *Peakataloog (=Pk)*, D-kogu.

⁶² Kohtukullid: ERM D 93:36, ERM D 93:37, ERM D 93:38 (a;b) – „V.v. akt 1946:176-16“. – *Eesti NSV Teaduste Akadeemia Eesti Rahva Muuseumi vastuvõtuaktid 1945–1948, nr 3/4.*

⁶³ Kohtukullid: ERM D 94:3 – „V.v. akt 1947:211/1“. – *Eesti NSV Teaduste Akadeemia Eesti Rahva Muuseumi vastuvõtuaktid 1945–1948, nr 3/4.*, ERM D 94:4 – „V.v. akt 1947:211/2“. – *Eesti NSV Teaduste Akadeemia Eesti Rahva Muuseumi vastuvõtuaktid 1945–1948, nr 3/4.*, ERM D 94:5 – „V.v. akt 1947:211/3“. – *Eesti NSV Teaduste Akadeemia Eesti Rahva Muuseumi vastuvõtuaktid 1945–1948, nr 3/4.*

Tüüp	Aluse materjal/viimistlus	Riigivapp	Tekstid
I	Puit/värvitud, detailid kullatud	kahemõõtmeline	eesti
II	Puit/kullatud	Kolmemõõtmeline/ kullatud/ Käib aluselt ära	vene, saksa
III	Plekk/värvitud	Kahemõõtmeline/ värvitud	vene, saksa

Joonis 1. Kohtukulli tüüpide jaotus Eesti Rahva Muuseumis

Esimest tüüpi kohtukullide (Lisa 1, fotod 1, 2) karkassi tipus on kahemõõtmeline puidust lõigatud riigivapp – kahepäine krooniga kotkas. Karkassi dekoratiivsed detailid on aaderdatud, maalitud riigivapi rinnal on kujutatud kas Püha Jüri valgel ratsul või valitseja monogrammi. Selle tüübi puhul on kohtukulli aluse kolmele tahule kleebitud trükitud kohtupidamisseadluste eestikeelsed tõlked, millest võib järeldada, et need on olnud kasutusel Eesti talurahvakohtutes. Säilinud topograafilised andmed viitavad samuti seosele vallakohtutega. Täpselt samasuguse alusega kohtukulle leidub veel Virumaa muuseumis,⁶⁴ mistõttu võib järeldada, et kohtukullide aluste konstrueerimisel lähtuti kindlatest eeskujudest. Kõigil olemasolevatel eksemplaridel on aga riigivapi kujutis erinev.

Teist tüüpi kohtukulle iseloomustab kullatud karkass (Lisa 1, fotod 5, 6, 7, 8). Need on mõõtmelalt suuremad, kogukamad ning olemuselt monumentaalsemad. Kullatud kohtukullid olid levinud üle kogu impeeriumi ja neid leidub erinevatest aegadest – nii 1783. aastal välja antud ukaaside kui ka Aleksander III (valitsemisaeg 1881–1894) monogrammiga. Kohtupidamise vene- või saksakeelsed trükitud seadlused on kleebitud selle tüübi puhul kas püstprisma külgedele või üleni kullatud kohtukullidel paigutatud raami ning kaetud pealt klaasiga. Kullatud kohtukulle leidub Eesti muuseumidest veel Saaremaa muuseumi kogudes. ERMi kogudes olevate kullatud kohtukullide päritolu pole teada, need on tulnud ERMi üleandmiste käigus ilma legendideta. Tõenäoliselt olid need kasutusel Baltikumi kõrgema astme kohtus või mõnes muus riigiasutuses.

Kolmandat tüüpi kohtukullid on valmistatud plekist (Lisa 1, fotod 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15) ning on üsna haruldased: ERMis on säilinud ainult üks terviklik plekist kohtukull (ERM D 94:5). Teistes Eesti muuseumides ei ole seda tüüpi kohtukulle säilinud.⁶⁵

⁶⁴ *Küsitlus kohtukullide leiduvuse kohta Eesti muuseumides.*

⁶⁵ Sealsamas.

Plekist kohtukulli karkassi moodustab seest tühi ning pealt ja alt katmata kolmnurkne püstprisma, mis toetub tahkude liiteservade alaosas asuvatele jalgadele. Trükitud kohtupidamisseadlused on vene- või saksakeelsed ja nende kinnitamiseks on prisma külgedel lamedapõhjaline süvend või sahtel. Plekist kohtukullid on lihtsad, ühevärvilised, rõhutatud on ääredetaile. Sellel tüübil võib olla kas üks tsentraalne riigivapp või kolm väiksemat, mis kinnituvad prisma iga tahu keskossa stantsitud plekist aasa külge. Riigivapiks oleva kotka nägu ja võimusümbolika on punase, kuldse ja valge värviga välja maalitud.

Kolme kohtukulli konserveerimise eelduseks pean nende tausta-uuringuid, et hinnata antud atribuutidele kõikidel ajajärkudel omistatud väärtusi. Käesolevas peatükis põimisin terviklikuks käsitluseks nende mõistmist kõige enam mõjutavad tegurid – kehtestamise Vene keisririigis, kasutamise ja tähenduse Eesti talurahvakohtus ning säilitamise Eesti Rahva Muuseumis.

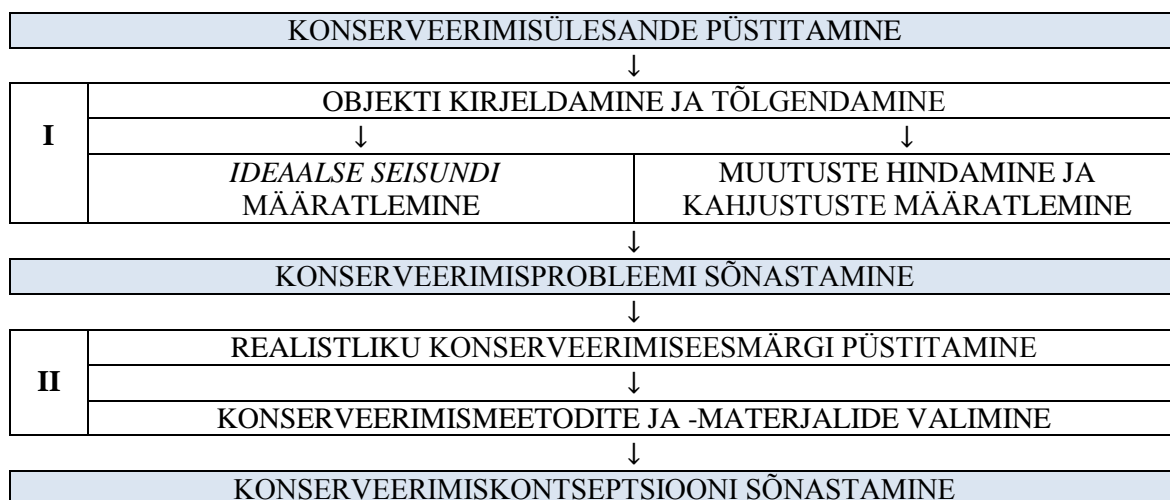
2. Kohtukullide konserveerimismudel

Kohtukullide konserveerimiseks konstrueeritud mudeli eesmärk on abistada konservaatorit säilitusotsuste tegemisel, pakkudes välja süstematiseeritud arutluskäik konserveerimisülesande püstitusest konserveerimiskontseptsiooni sõnastamiseni. Käesolevas töös võib järgnevat mudelit vaadelda kui kohtukullide konserveerimise kava. Samas olen esitanud mudeli nii, et seda oleks võimalik kasutada ükskõik millise teise kultuuriväärtusliku objekti konserveerimise teoreetilise alusena.

Järgnevalt kirjeldan konserveerimismudeli üldist ülesehitust ning seejärel iga otsustusetappi lähemalt. Olulisemad mõisted seletan lahti mudeli kirjeldamise käigus.

2.1. Mudeli üldstruktuur

Käesolev mudel on kaheosaline infotöötlussüsteem kogutud andmete struktureerimiseks ning analüüsimiseks. Skemaatilisel kirjeldan mudeli üldstruktuuri järgmisel joonisel 2:

Joonis 2. Konserveerimismudeli üldstruktuur. Nool (↓) tähistab kohta, kus toimub otsustamine

Mudel jaguneb kaheks iseseisvaks osaks (joonisel märgitud I ja II). **Mudeli esimene osa** hõlmab objekti uurimist konserveerimisülesande püstitamisest konserveerimisprobleemi sõnastamiseni. See on kolmeetapiline protsess (objekti kirjeldamine ja tõlgendamine, objekti *ideaalse seisundi* määratlemine, objekti muutuste hindamine ja kahjustuste välja toomine), kus iga etapi eesmärgiks on koguda objekti kohta piisavalt informatsiooni.

Eelkõige peab mingi objekti või nähtuse uurimiseks olema põhjus, mida ma nimetan antud mudelis konserveerimisülesandeks.⁶⁶ Ülesandest lähtuvalt on mudeli esimese osa keskseks eesmärgiks objekti *ideaalse seisundi* ja kahjustuste määratlemine.

Sõnapaar *ideaalne seisund* tuleneb Barbara Appelbaumi hindamismeetodite käsitlesest.⁶⁷ See on oma olemuselt kokkulepe või printsiip, mis tugineb objekti väärtuste määratlemisele ning ühtlasi määratleb ka selle, mida soovitakse saavutada objekti töötlemise tulemusena.⁶⁸

Kahjustusteks loetakse objekti seisundile, väärtustele ja kasutamisele negatiivset mõju avaldavaid muutusi.⁶⁹

Konserveerimisprobleemina mõistan antud mudelis objekti *ideaalsest seisundist* ja muutustest tulenevat vastuolu, mis mõjub negatiivselt objekti seisundile, selle mõistmisele ja kasutamisele.

Mudeli teine osa keskendub objekti konserveerimisprobleemi lahendamise võimaluste analüüsimisele reaalses oludes.⁷⁰ Kuna idee objekti *ideaalsest seisundist* toimib tegelikkuses pigem printsiibi kui reaalse oodatava tulemusena, on mudeli teise osa keskseks eesmärgiks objekti eelnevalt määratletud *ideaalset seisundit* aluseks võttev ning reaalselt olukorda arvestava konserveerimiseesmärgi püstitus.⁷¹ Soovitud eesmärgist tulenevalt analüüsitakse selle saavutamiseks vajalike meetodite ning materjalide sobivust. Igasugune sekkumine objekti füüsilisse seisundisse on seotud riskidega, mistõttu koondub selles etapis tähelepanu alternatiivide⁷² hindamisele. Võimalikud vajaminevad materjalid ning vahendid tuleb enne töötlemist läbi kaaluda, arvestades nende mõjusid objekti väärtustele ja seisundile ning lähtudes reaalsetest oludest.

⁶⁶ Näiteks võib konserveerimise põhjuseks olla uurimustöö. Muuseumis võib selleks olla soov objekti näitusel eksponeerida. Eraomandi puhul võib põhjuseks olla omaniku soov taastada eseme algne funktsioon jne.

⁶⁷ Appelbaum, Barbara. *Conservation Treatment Methodology*. Butterworth – Heinemann/ Elsevier, 2007.

⁶⁸ „Objects are preserved because they have value“ – Appelbaum, B. *Conservation Treatment Methodology*, lk 66., vt ka sealsamas, lk 20, 173, 194–195, 350. Võime viidata ka Brandi kunstiteose määratlusele kui *fenomeno-che-fenomeno-non-è*, st ehkki kunstiteos on materiaalselt olemas ja on seega nähtus, paikneb tema põhikontspetsioon inimteadvuses, mis ei ole füüsiline nähtus. – Jokilehto, J. *Arhitektuuri konserveerimise ajalugu*, lk 222, 373–375.

⁶⁹ Ashley-Smith, Jonathan. *Definations of Damage*. – <http://cool.conservation-us.org/byauth/ashley-smith/damage.html> (vaadatud 15. IV 2013).

⁷⁰ Reaalsete oludena pean silmas objekti *ideaalse seisundi* saavutamist takistavaid majanduslikke või tehnilisi piiranguid, nagu näiteks aeg, ruum, raha, kättesaadavad materjalid ja professionaalsed oskused. Samuti võib piiravate asjaoludena käsitleda vastuolusid konserveerimise filosoofia ja eetika põhimõtetega.

⁷¹ Appelbaum, B. *Conservation Treatment Methodology*, lk 237.

⁷² Alternatiividena mõistan kõiki võimalusi, mille vahel valides selgitatakse välja parim võimalik lahendus soovitud tulemuse saavutamiseks.

Kui kõik mudelis tähistatud otsustuskohad (↓) on läbi mõeldud, kõiki kriteeriume arvesse võttes konserveerimiseesmärk paika pandud ning parim võimalik töötlus tulemuse saavutamiseks välja valitud, sõnastatakse konserveerimiskontseptsioon.

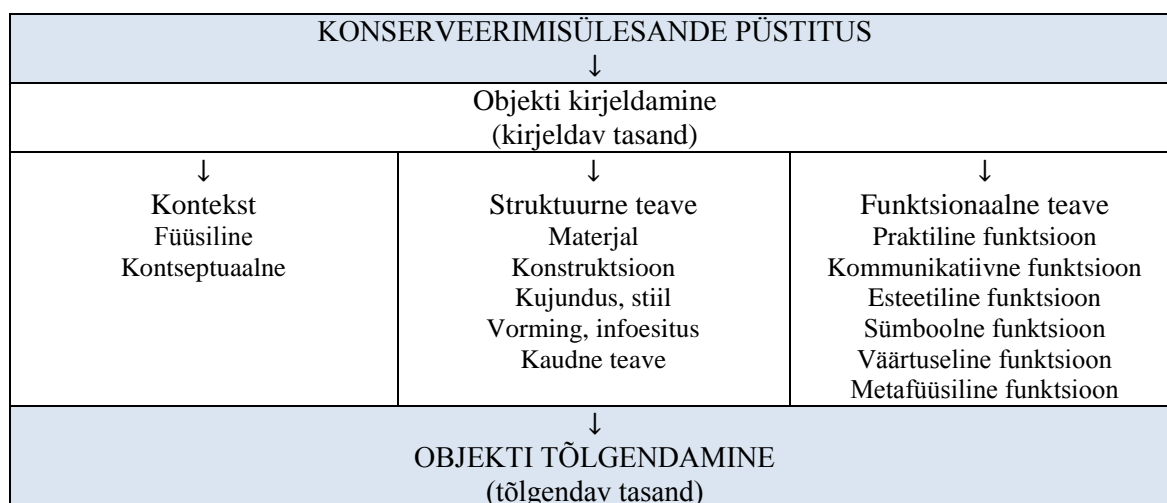
Konserveerimiskontseptsioonina mõistan konserveerimisülesande ideelist eesmärki, mis sõnastab selgelt, mida töötluselt oodatakse ja milliste probleemidega tuleb selle saavutamiseks tegeleda.

2.2. Mudeli esimese osa etappide kirjeldus

Järgnevalt vaatlen mudeli esimese osa kolme otsustusetappi eraldi.

2.2.1. Esimene etapp

Konserveerimisprotsessi esmaseks ülesandeks on konserveerimisülesande püstitusest lähtuvalt objekti kirjeldamine ja tõlgendamine (joonis 3).

Joonis 3. Konserveerimismudeli esimene etapp

Objekti kirjeldamine⁷³ on konserveerimisprotsessi kõige mahukam etapp, mis seisneb kogu objekti kohta käiva teabe⁷⁴ kogumises. Kuna kogutav infohulk on suur ning eriilmeline, tuleb seda struktureerida.⁷⁵

⁷³ Mõistete all „kirjeldamine“ mõistan muuhulgas ka seda, mida B. Appelbaum kirjeldab kui *observation* (eesti vaatlus) ning *conclusion* (eesti järeldus). – Appelbaum, B. *Conservation Treatment Methodology*, lk 21–41. Oluline on selle jaotuse juures rõhutada, et objekti kirjeldamine peab toimuma võimalikult neutraalsel tasandil nii vähese interpreteerimisega kui võimalik. Seda eriti objekti seisundi esmasel kirjeldamisel, kus mõned mõisted, mida konservaatrid kasutavad esemete kirjeldamisel, on tegelikult juba järeldused (nt *scratch*). Vahel ka väga põhjendatud järeldused võivad osutuda ebaõigeteks. Järeldused muutuvad kiirelt faktideks. Seega tuleb püsida kirjeldamise, mitte kohese tõlgendamise juures.

Käesolevas mudelis eristatan objekti uurimisel kolme infotasandit:⁷⁶

- kontekst – objekti ja keskkonna suhted;
- struktuurne teave – objekti seisundi moodustavad omadused, näiteks materjal, konstruktsioon, kujundus ja stiil, info esitlusviis, kaudne teave;
- funktsionaalne teave – objekti kasutamine.

Info jaotamine võimaldab koguda objekti kohta võimalikult mitmekülgset teavet, mis aitab luua uuritavast esemest objektiivse käsitlemise ja vältida faktide juhuslikku talletamist ning valikulist väärtustamist. Samuti aitab selline lähenemine hinnata olemasoleva informatsiooni hulka ning kvaliteeti.

Oluline on meeles pidada, et mitte ainult puudulik informatsioon ei vähenda objekti adekvaatse kirjeldamise võimalust, vaid ka liigne infoküllus, mis eksitab tervikpilti ebaoluliste kõrvalpõigetega. Kindlasti tuleb hinnata, kas lisainformatsiooni saamiseks kulutatud aeg ja vahendid end õigustavad.⁷⁷

Objekti tõlgendamine seisneb hangitud faktide talletamise, süstematiseerimise ja üldistamise tagajärjel tehtavatel järeldustel ning põhjuslike seoste ahelate avamises. See ei ole lihtne ülesanne, kuna infotasandid on omavahel tihedalt seotud ning mõjutavad üksteist – esimesel vaatlusel täiesti kõrvaline detail võib saada tähenduse koos teiste faktidega ja vastupidi – uus asjaolu võib senise info väärtuse viia nulli. On ilmne, et tõlgendada saab vaid küllaldaselt kirjeldatud nähtusi. Objekti võib pidada piisavalt tõlgendatuks, kui kogutud informatsiooni põhjal on võimalik esitleda objekti biograafiat ning hinnata kindlal ajaperioodil objekti füüsilist seisundit ning omistatud väärtusi.

⁷⁴ Objekti kirjeldamisel kasutatavad informatsiooniallikad on kõik füüsilised, kirjalikud, suulised ning kujutatavad allikad, mis võimaldavad mõista pärandi loomust, eripära, tähendust ja ajalugu – „The Nara Document On Authenticity“, 1994. – *International Council on Monuments and Sites (ICOMOS)*, <http://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf> (vaadatud 11. XI 2012).

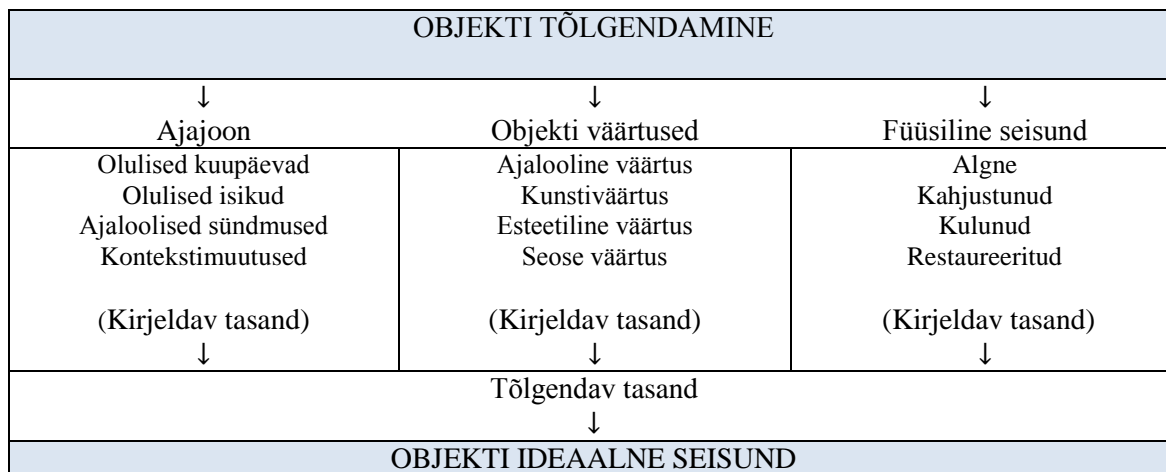
⁷⁵ Erinevad autorid on pakunud info struktureerimiseks välja mitmesuguseid lähenemisi – vt nt: 4-tasandiline iseloomustusvõrgustik (*characterization grid*) - **Appelbaum, B.** *Conservation Treatment Methodology*, lk 3–168 vrld artefaktide informatsioonilise struktuuri mudelid – **Konsa, K.** *Eestikeelsete trükiste seisundi uuring*, lk 18–20.

⁷⁶ Sellist jaotust on kasutatud: **Konsa, K.** *Eestikeelsete trükiste seisundi uuring*, lk 17–20.

⁷⁷ **Appelbaum, B.** *Conservation Treatment Methodology*, lk 17–21. Vrld **Habakuk, Madis.** *Eesmärk-otsusjuhtimine*. Tallinn: Valgus, 1976, lk 30–32., **Reiljan, Janno**; **Kasemets, Kristiina.** *Majandusotsuste teoreetilised alused*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001, lk 27.

2.2.2. Teine etapp

Konserveerimisprotsessi teise etapi eesmärgiks on objekti *ideaalse seisundi* määratlemine (joonis 4). Barbara Appelbaumi käsitluses toimib see matemaatilise võrrandina – tuleb fikseerida erinevad väärtused, mida objektile tema eluaja jooksul on omistatud ning püüda leida see ajamoment ning füüsiline seisund, mis selle praegustele omanikele (institutsioonile) on kõige tähenduslikum.⁷⁸

Joonis 4. Konserveerimismudeli teine etapp

Ajajoon on objekti biograafia süstematiseeritud esitus, liikudes minevikust tänapäevaste omanikesuheteni (näiteks kuulumine muuseumikogusse) välja. Esitada tuleb kogu teadaolev informatsioon objekti omanike, kasutajate, asukoha, ajalooliste sündmuste, konteksti muutuste ning kuuluvuse kohta (näiteks kas uuritav objekt on olnud mingi objektide grupi osa).

Füüsilise seisundi all tuleb esitada objekti biograafias toimunud muutused objekti materiaalses (füüsilises) seisundis, mis on seotud objekti välimuse (struktuur, vorm ning viimistlus) järskude muutustega (purunemine, kahjustumine, kasutusjäljed, osade kaotus, parandamine, konserveerimine) ning keskkonnamõjudega (millistes tingimustes on objekt olnud).

Objekti väärtuste all tuleb välja tuua kindlal ajamomendil objektile omistatud väärtused. Tihti on väärtuste omistamine tagasiulatav ja põhineb seetõttu objekti kirjeldamisel ja tõlgendamisel saadud järeldustel.

⁷⁸ Sellisel lähenemisel on mitmeid eeliseid – see võimaldab puhtalt objektile keskendudes luua ühtse ning objektiivse tõlgenduse, mis põhineb objekti ajalool, väärtustel ning seisundil. Samuti aitab see konservaatoril ja tellijal üksteist paremini mõista.

Väärtuste all mõistan üldisi ja püsivaid kvaliteete, mida omistavad objektidele inividid ja inimeste grupid.⁷⁹ Väärtusi võib vaadelda kahel tasandil: isiklikud (personaalsed) ja omandatud (kultuurilised).⁸⁰ Kultuuripärandiga on seotud väärtuse mõiste mõlemad tähendused, kuna need on aluseks inimeste igapäevatoole ja objektidega tegelemisele nende väärtuste määramisel. Enamikel objektidel on rohkem kui ainult üks väärtus.

B. Appelbaum eristab objekti hindamisel ühteist erinevat väärtust,⁸¹ milledeks on:

- kunstiline väärtus – objekt on loodud kunstiteosena või me mõistame seda sellena;
- esteetiline väärtus – objekt on meisterlikult valmistatud või suurepärase näide teatud oskustest;
- ajalooline väärtus – objekt on seotud konkreetse inimese, paiga, sündmuse või tegevusega, jutustab mõne ajaloolise protsessi, temaatika või eluviisi kohta, aitab paremini ajalugu mõista;
- kasutusväärtus – objekti abil on võimalik interpreteerida sündmusi, kogemusi, inimesi ning tuua välja nende erinevaid aspekte;
- uurimusväärtus – objekt pakub uurimuslikku huvi;
- sentimentaalne väärtus – objekt on seotud inimese või grupi isikliku kogemusega;
- rahaline väärtus – objekti turuhind;
- seostuv väärtus – objektiga on seotud mingid uskumused, ideed, lood, kombed, tavad, mis on tänapäeval olulised teatud kogukonna või inimgrupi jaoks;
- mälestusväärtus – objekt seostub teatud inimese või sündmuse mälestusega;
- hariduslik väärtus – objekt vahendab informatsiooni või ideid, millel on hariv eesmärk;
- rareiteetsus – objekt on haruldane, ebatavaline või erakordselt hea näide teatud nähtusest või suurepäraselt dokumenteeritud võrreldes teiste samalaadsete objektidega.⁸²

⁷⁹ **Konsa, K.** *Eestikeelsete trükiste seisundiuring*, lk 17.

⁸⁰ Personaalsed väärtushinnangud on kultuuripärandiga tegeleva institutsiooni või inimese subjektiivsed eelistused nagu „ilus-kole“, „õige-vale“ jne. Neid väärtushinnanguid ei ole võimalik standardiseerida, kuna need kujunevad vähem või rohkem teadlikult läbi hariduse ja kultuuri ning on mõjutatud muutuvast moest. Kultuurilised väärtused on need, mida kannab objekt laiema avalikkuse või ühiskonna jaoks tervikuna. Need on õppimise teel omandatavad eetilised printsiibid või käitumisjuhised nii inivididele kui kollektiividele. Kultuurilise väärtushinnanguna võib käsitleda konserveerimiseetikast lähtuvaid väärtusi nagu autentsus. – vt veel: **Appelbaum, B.** *Conservation Treatment Methodology*, lk 231 – 236., **Brückle, I.** „Bleaching Paper in Conservation: Decision Making Parameters“, lk 328.

⁸¹ **Appelbaum, B.** *Conservation Treatment Methodology*, lk 203.

⁸² Sarnaseid väärtusi on kasutatud ka mujal, vt nt: **Konsa, K.** *Artefaktide säilitamine*, lk 28–30.

J. Ashley-Smith jaotab väärtused majanduslikeks (*economic*), informatsioonilisteks (*informational*), kultuurilisteks (*cultural*), emotsionaalseteks (*emotional*) ja olemuslikeks (*existence*). Ta nimetab väärtusi mõjutavate faktoritena objekti vanust, rariteetsust, materjali, teostamise keerukust ja kvaliteeti, esemega seotud sündmust või isikut, objekti identiteeti, konteksti, potentsiaali säilida, füüsilist seisundit ning informatsiooni, mida ese endas kannab.⁸³

Erilist tähelepanu tuleks pöörata ühele olulisemale väärtusele – autentsusele. Võime mõista objekti väärtust sõltub sellest, mil määral saab asjassepuutuvaid informatsiooniallikaid võtta usutavate ja õigete – seega autentsetena.⁸⁴

2.2.3. Kolmas etapp

Objekti *ideaalse seisundi* võrdlusel objekti hetkeseisundiga võime täheldada objektis toimunud muutusi. Kolmanda etapi eesmärgiks on nende muutuste hindamine ja kahjustuste väljatoomine (joonis 5).

SEISUNDI ANALÜÜS Objekti <i>ideaalne seisund</i> vs. hetkeseisund		
Seisund ↓	Väärtused ↓	Kasutamine ↓
Muutuste kirjeldamine		
POSITIIVNE (Tõlgendav tasand) ↓	NEGATIIVNE (Tõlgendav tasand) ↓	NEUTRAALNE (Tõlgendav tasand) ↓
	KAHJUSTUS ↓	
KONSERVEERIMISPROBLEEMI SÕNASTUS		

Joonis 5. Konserveerimismudeli kolmas etapp

Objektis toimunud muutuste määramiseks ja hindamiseks võrreldakse objekti *ideaalset seisundit* hetkeolukorraga.

Objektides toimunud muutused võivad mõjutada objekti positiivselt, neutraalselt või negatiivselt. Kõik objekti muutused ei ole kahjustused. Objekti positiivne muutus hoopis suurendab objekti väärtust, näiteks paatina teke rõhutab eseme vanuseväärtust.

⁸³ Ashley-Smith, J. *Risk Assessment for Object Conservation*, lk 85–87.

⁸⁴ „The Nara Document On Authenticity“, 1994, punkt 9.

Neutraalse muutusena võib käsitleda väärtuste teisenemist, mis on seotud kontekstimuutustega – näiteks kui ese liigub kodusest majapidamisest muuseumisse. Tegemist on küll suure muutusega, kuid seda ei saa otseselt nimetada positiivseks või negatiivseks.

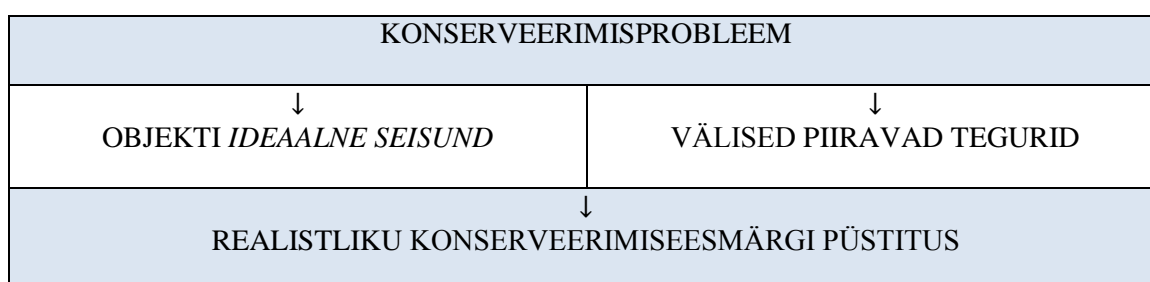
Kahjustusena võib käsitleda objekti muutusi, mis mõjuvad negatiivselt objekti väärtustele. Sellena võib käsitleda näiteks maalitud pinda katvat mustusekihti.

Konserveerimisprobleem seisneb objekti praeguse ja soovitud seisundi omavahelises vastuolus, mida põhjustavad objektis toimunud negatiivsed muutused.

2.3. Mudeli teise osa etappide kirjeldus

2.3.1. Neljas etapp

Konserveerimismudeli neljanda etapi eesmärgiks on conserveerimisprobleemist tulenevalt realistliku conserveerimiseesmärgi püstitamine (joonis 6).

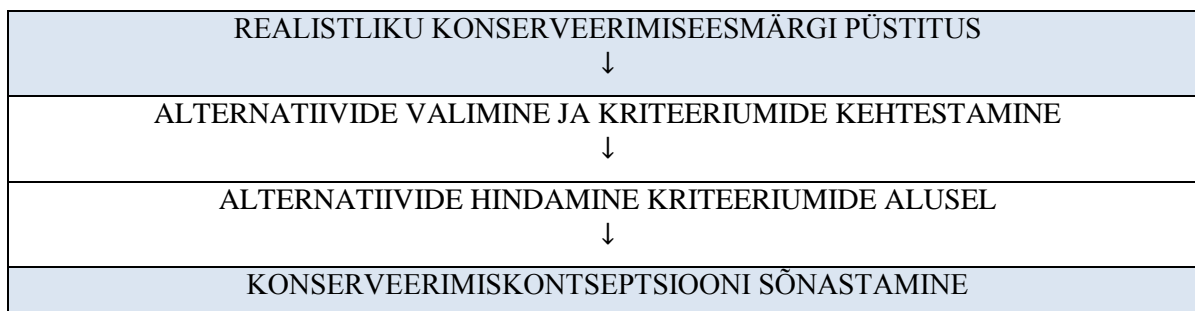

Joonis 6. Konserveerimismudeli neljas etapp

Realistlik conserveerimiseesmärk võtab aluseks objekti *ideaalse seisundi* (st kahjustusteta seisundi) ja vaatleb selle saavutamise võimalusi reaalsetes oludes, võttes arvesse välised piiravad tegurid. Sisuliselt lähtub see küsimusest: mida on võimalik muuta?

2.3.2. Viies etapp

Konserveerimismudeli viienda etapi eesmärk on realistliku conserveerimiseesmärgi saavutamiseks sobivate conserveerimismeetodite ja -materjalide valimine (joonis 7).

Joonis 7. Konserveerimismudeli viies etapp

Selles etapis koondub tähelepanu alternatiivide hindamisele, et neist parim välja selgitada. Alati on olemas mitu valikut, mille vahel otsustada. Oluline on pidada meeles, et iga tegevus või ka mingi tegevuse mittesooritamine, on otsustuse tulemuseks. Enamus otsuseid saab jagada kaheks: kas otsustatakse antud tegevus teostada või mitte. Konserveerimises on tegemata jätmise otsus, mis väärib alati kaalumist.

Alternatiivide hindamiseks tuleb kehtestada kriteeriumid, mis aitavad otsust langetada. Arvesse tuleb kindlasti võtta järgmisi kriteeriume (joonis 8):

Objekti <i>ideaalne seisund</i>	Kuidas mõjutab töötlus objekti väärtusi, seisundit, kasutamist
Konserveerimiseetika	Kuidas arvestab töötlus konserveerimisele seatud põhimõtteid
Riskid	Millised on töötlusega kaasnevad riskid
Ressursid	Milline on töötluse efektiivsuse ning selleks kuluvate ressursside suhe

Joonis 8. Konserveerimisotsustust täpsustavad kriteeriumid

Konserveerimiskontseptsiooni sõnastamisel identifitseeritakse objekti *ideaalset seisundit* silmaspidav konserveerimiseesmärk, seejärel seostatakse see objekti füüsiliste tunnustega ning valitakse vastavalt kõigile kriteeriumidele sobiv töötlus.

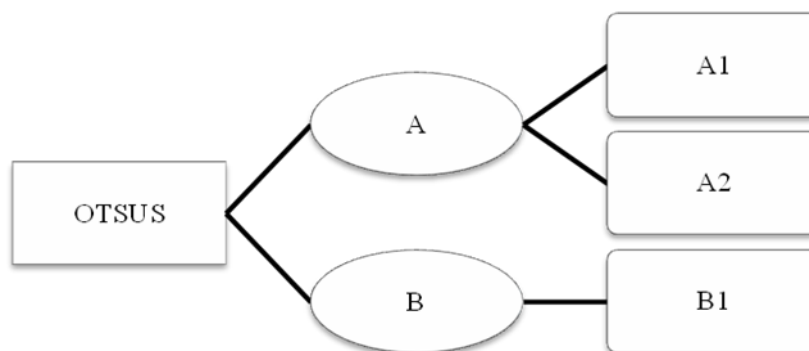
2.3.3. Otsustuspuu meetod

Konserveerimisotsuste tegemisel on võimalik rakendada abistavaid meetodeid.⁸⁵ Käesolevas magistritöös võtan neist vaatluse alla ühe – otsustuspuu meetodi.⁸⁶

⁸⁵ Eestis on selle teemaga põhjalikumalt tegelenud Kurmo Kõnsa. – vt nt: **Kõnsa, K.** „Otsused konserveerimisprotsessis“, **Kõnsa, K.** *Arhivaalide ja trükiste säilitamine*, lk 268–278.

⁸⁶ Paljud 1970. aastatel loodud otsustusprotsessi mudelid ja teooriad põhinesid 18. sajandi keskel tegutsenud reverend Thomas Bayesi tõenäosusteoorial. – vt: **Remm, Jaanus; Remm, Kalle.** „Ruumiliste loodusandmete statistiline analüüs“. – *Doktorandi õpik-käsiraamat*. Tartu: Tartu Ülikooli Ökoloogia ja Maateaduste Instituut, 2012, http://kalleremm.ee/RASA/RASA_teooria.pdf (vaadatud 22. IV 2012). Sellise kvantitatiivse meetodi hulka kuulub otsustuspuu meetod (*decision tree*), mis on otsustusprotsessi analüüsi meetod lähtudes

See meetod aitab analüüsida otsustusprotsessi lähtudes selle võimalikest tulemustest. Otsustuspuu koostamiseks tuleb kõigepealt püstitada üldine eesmärk. Käesolevas mudelis võib selleks pidada objekti *ideaalse seisundi* või sellest lähtuva realistliku eesmärgi saavutamist. Seejärel jagatakse eesmärgi saavutamiseks vajalikud tegevused etappidesse. Iga etapi juures tuleb võtta vastu eesmärgini viiv otsus, kas antud tegevus teostada või mitte. Kui on tegemist valikuga kahe võimaluse vahel, milledest mõlemal korral on võimalikud kaks tagajärge, saame järgmise struktuuri (joonis 9). Tegemist on otsustuspuuga, kus toimub üks otsustus.

Joonis 9. Otsustuspuu, mis kirjeldab valikut kahe võimaluse vahel. Ühel võimalusel (A) on kaks võimalikku tulemust, teisel võimalusel (B) on üks võimalik tulemus.

Kvantitatiivse analüüsi korral on järgmiseks sammuks otsustuspuu hindamine, mille käigus arvutatakse välja kõige kasulikum otsustusvariant.⁸⁷ Kõige lihtsamal tasemel aga saame ülevaate võimalikest alternatiividest ja tulemustest, mis aitavad otsustusprotsessi pildiliselt kirjeldada – esitada probleem, tuua esile võimalikud alternatiivid, kavandada edasisi samme ja nendest lähtuvalt oma valikuid põhjendada ja prioriteete määratleda. Selliste mudelite väärtus ei seisne selles, kuidas me neid kasutame, vaid mida me neilt õpime.⁸⁸

Jonathan Ashley-Smith ei propageeri otsustuspuu meetodi kasutamist otsustamise mehhanismina. Pigem võiks see olla kasulik nende sammude kaalumisel, mis muidu võetakse vastu kiiresti ja alateadlikult.⁸⁹

võimalikest tulemustest. Vt veel: **Ashley-Smith, J.** *Risk Assessment for Object Conservation*, lk 34–49., **Caple, C.** *Conservation Skills – Judgement. Method and Decision Making*, lk 170–175.

⁸⁷ Kvantitatiivsete meetodite puudus on see, et need nõuavad sageli küllaltki keerulisi statistilisi arvutusi. –

Konsa, K. *Arhivaalide ja trükiste säilitamine*, lk 276.

⁸⁸ Sealsamas, lk 277.

⁸⁹ **Ashley-Smith, Jonathan.** *Risk Assessment for Object Conservation*, lk 40.

3. Konserveerimisprobleemi analüüsimine

Järgnevas kahes peatükis keskendun väljatöötatud konserveerimismudeli alusel kolme kohtukulli (ERM D 94:5, ERM D 102:43 ja ERM D 94:3) praktilise konserveerimise kirjeldamisele ja analüüsimisele.

Käesolevas peatükis vaatlen konserveerimismudeli kolme esimest etappi, milledeks on kohtukullide kirjeldamine ja tõlgendamine, nende *ideaalse seisundi* määratlemine ja neis toimunud muutuste hindamine ning kahjustuste määratlemine. Konserveerimisülesande püstitus lähtub eesmärgist eksponeerida magistritöö objektideks olevat kolme kohtukulli käesoleva aasta sügisel toimival Eesti Rahva Muuseumi ja Tartu Ringkonnakohtu koostöös valmival näitusel „Kohtukull rahva meeles ja keeles“. Peatüki kokkuvõttes sõnastan kohtukullide konserveerimisprobleemi. Mudelit täiendavad Lisades 3, 4 ja 5 esitatud kohtukullide konserveerimistöode albumid.

3.1. Kohtukullide kirjeldamine ja tõlgendamine

Kirjeldustasandil vaatlen kolme kohtukulli eraldi (joonised 10, 11, 12), tõlgendustasandil aga koos, tuues välja nende omavahelised erinevused ja sarnasused.

Kohtukull ERM D 94:5 ↓		
Kontekst	Struktuurne teave ⁹⁰	Funktsionaalne teave
<p>Füüsiline Kohtukull ERM D 94:5 kuulub ERMi kohtukullide kolleksiooni (kokku 15 eset).</p> <p>Plekist kohtukulle on ERMis kokku seitse. Antud kohtukull on neist ainus, mille on säilinud terviklikuna.</p> <p>Teistes Eesti muuseumides teadaolevalt plekist kohtukulle ei leidu.</p> <p>Kohtukull on antud ERMile üle 13. oktoobril 1947. a ENSV Riigi keskarhiivi Tartu osakonnalt.</p> <p>Kohtukullile kleebitud kohtupidamis-seadluste tõlked on trükitud 6. septembril 1783. aastal Riias.</p> <p>Käesoleva magistritöö raames kohtukull konserveeritakse ning eksponeeritakse 2013. aasta sügisel toimuvale kohtuteemalisel näitusel.</p> <p>Kontseptuaalne Kohtukullile pani aluse Peeter I kolm ukaasi – 17. aprillist 1722, 21. ja 22. jaanuarist 1724. Kohustusliku atribuudina seisid kohtukullid kohtute ning riigiasutuste laudadel keisririigi langemiseni 1917. aastal.</p> <p>Analoogseid plekist kohtukulle teistes Eesti muuseumides ei leidu.</p>	<p>Materjal Tinatatud raudplekk; polükroomia; kaltsupaber</p> <p>Konstruksioon Kohtukulli moodustab jalgadel kolmekandiline plekist püstprisma, mille keskossa on stantsitud lamedapõhjaline süvend teksti liimimiseks. Iga tahu keskele ülaserva on kinnitatud plekist stantsitud kahemõtteline riigivapp.</p> <p>Kujundus, stiil Kohtukull on polükroomne, Kindla ülesehituse, kohustuslike osadega – kanooniline</p> <p>Vorming, infoesitus Saksakeelsed kohtupidamiseseadluste tekstid on liimitud püstprisma kõikidele plekist tahkudele.</p> <p>Kaudne teave Kohtukull on deformeerinud. Esineb lokaalset korrosiooni, sh paberil. Kokkupuutest vaskesemega on kohtukulli karkassil vaskoksiid.</p>	<p>Praktiline funktsioon Kohtukull oli keiserliku Venemaa riigiasutuse kohustuslik atribuut, mille peamine tähtsus avaldus kohtumenetluses: kohus sai toimuda ainult siis, kui kohtukull oli kohtunike ette lauale paigutatud.</p> <p>Kommunikatiivne funktsioon Kohtukullile on kleebitud kolm Peeter I saksa keelde tõlgitud ukaasi kohtupidamisreeglitega.</p> <p>Esteetiline funktsioon Kohtukullilt nõuti riigisümboolikale vastavat väljanägemist.</p> <p>Sümboolne funktsioon Kohtukull on Vene Keisririigi aegne riikluse sümbol.</p> <p>Väärtuseline funktsioon ERMi kogudesse kuuluvana on kohtukullil kõrge museaalne väärtus.</p>

Joonis 10. Kohtukull ERM D 94:5 kirjeldamine ja seletamine

⁹⁰ Joonisel on antud struktuurne teave edasi kokkuvõtlikult. Põhjalikum kirjeldus on esitatud konserveerimistöõde albumis Lisas 3.

Kohtukull ERM D 102:43 ⁹¹		
↓		
Kontekst	Struktuurne teave	Funktsionaalne teave
<p>Füüsiline ERM D 102:43, kohtukull kuulub ERMi kohtukullide kolleksiooni (kokku 15 eset).</p> <p>Puidust kohtukulle on ERMis kokku neli. Antud kohtukull on neist ainus, mis on säilinud nii terviklikuna – säilinud on nii kohtukulli karkass, seadluste trükitud tekstid kui riigivapp.</p> <p>Kohtukulli kinkis muuseumile Eerika Marras ja see pärineb Märjamaa kihelkonnast, Märjamaa vallast, Sipa küla endisest valla- ja koolimajast. Selle kogusid 6.–30. juunini 1961. a Märjamaa khk Velise, Valgu, Haimre ja Kasti vallas toimunud ERMi välitööde käigus Endla Lõoke ja Illa Kask.</p> <p>Kohtukulli täpne vanus on teadmata. Kohtukulli rinnal on monogramm A. Kohtukulli ühe tahu siseküljel on grafiitpliatsiga kirjutatud kirje <i>Siirlane & Juurman</i> (?).</p> <p>Käesoleva magistr töö raames kohtukull konserveeritakse ning eksponeeritakse 2013. aasta sügisel toimuval kohtuteemalisel näitusel.</p> <p>Kontseptuaalne Kohtukullile pani aluse Peeter I kolm ukaasi – 17. aprillist 1722, 21. ja 22. jaanuarist 1724. Kohustusliku atribuudina seisid kohtukullid kohtute ning riigiasutuste laudadel keisririigi langemiseni 1917. aastal.</p> <p>Virumaa muuseumis on kaks analoogset kohtukulli.</p>	<p>Materjal Okaspuu, lehtpuu, kaltsupaber, polükroomia, metall.</p> <p>Konstruksioon Kohtukulli alus on kolmnurkne jalal pööratav puidust püstprisma, mille tipus on kahemõõtmeline riigivapp.</p> <p>Kujundus, stiil Kohtukull on aaderdatud. Kindla ülesehituse, kohustuslike osadega - kanooniline</p> <p>Vorming, infoesitus Kohtupidamise seaduse eestikeelne tõlge on paberile trükitult kleebitud igale okaspuidust tahvlile.</p> <p>Kaudne teave Kohtukull on kulunud ja hõõrdunud. Seadluste tekstid on framenteerunud, tekstidel on tugevad hõõrdejäljed.</p>	<p>Praktiline funktsioon Kohtukull oli keiserliku Venemaa riigiasutuse kohustuslik atribuut, mille peamine tähtsus avaldus kohtumenetluses: kohus sai toimuda ainult siis, kui kohtukull oli kohtunike ette lauale paigutatud.</p> <p>Kommunikatiivne funktsioon Kohtukullile on kinnitatud kolm saksa keelde tõlgitud ukaasi kohtupidamisreeglitega.</p> <p>Esteetiline funktsioon Kohtukullilt nõuti riigisümboolikale vastavat väljanägemist.</p> <p>Sümboolne funktsioon Kohtukull on Vene Keisririigi aegne riikluse sümbol.</p> <p>Väärtuseline funktsioon ERMi kogudesse kuuluvana on kohtukullil kõrge museaalne väärtus.</p>

Joonis 11. Kohtukull ERM D 102:43 kirjeldamine ja seletamine

⁹¹ Joonisel on antud struktuurne teave edasi kokkuvõtlikult. Põhjalikum kirjeldus on esitatud konserveerimistöde albumis Lisas 4.

Kohtukull ERM D 94:3 ↓		
Kontekst	Struktuurne teave ⁹²	Funktsionaalne teave
<p>Füüsiline ERM D 94:3, kohtukull kuulub ERMi kohtukullide kollektiooni (kokku 15 eset). Kullatud kohtukulle on ERMis kokku neli.</p> <p>Kohtukull on antud ERMile üle 13. oktoobril 1947. a Eesti NSV SM Riigi keskarhiivi Tartu Filiaali kogudest.</p> <p>Kohtukulli täpne vanus on teadmata.</p> <p>Käesoleva magistr töö raames kohtukull konserveeritakse ning eksponeeritakse 2013. aasta sügisel toimival kohtuteemalisel näitusel.</p> <p>Kontseptuaalne Kohtukullile pani aluse Peeter I kolm ukaasi – 17. aprillist 1722, 21. ja 22. jaanuarist 1724. Kohustusliku atribuudina seisid kohtukullid kohtute ning riigiasutuste laudadel keisririigi langemiseni 1917. aastal.</p> <p>Analoogseid kullatud kohtukulle leidub Eesti muuseumidest veel ainult üks ja see asub Saaremaa muuseumis.</p>	<p>Materjal Tisleritöö, puidulõige, kuldamine, trükk, klaasimine</p> <p>Konstruksioon Kolmekandiline puidust püstprisma, mille põhitahke siduvad külgtahud on lahendatud raamkonstruktsioonis. Külgtahkude sisse kinnituvad raamid ning puidust plaat trükitud lehe kinnitamiseks. Kohtukulli tipus on kolmemõõtmeline puidust nikerdatud ning üleni kullatud riigivapp.</p> <p>Kujundus, stiil Kohtukull on üleni kullatud. Kindla ülesehituse, kohustuslike osadega - kanooniline</p> <p>Vorming, infoesitus Kohtupidamise seaduse eestikeelne tõlge on paberile trükitult kleebitud igale okaspuidust tahvlile.</p> <p>Kaudne teave Kohtukull oli juppideks, kui ta muuseumi jõudis.</p>	<p>Praktiline funktsioon Kohtukull oli keiserliku Venemaa riigiasutuse kohustuslik atribuut, mille peamine tähtsus avaldus kohtumenetluses: kohus sai toimuda ainult siis, kui kohtukull oli kohtunike ette lauale paigutatud.</p> <p>Kommunikatiivne funktsioon Kohtukullile on kinnitatud kolm venekeelset ukaasi kohtupidamisreeglitega.</p> <p>Esteetiline funktsioon Kohtukullilt nõuti riigisümboolikale vastavat väljanägemist.</p> <p>Sümboolne funktsioon Kohtukull on Vene Keisririigi aegne riikluse sümbol.</p> <p>Väärtuseline funktsioon ERMi kogudesse kuuluvana on kohtukullil kõrge museaalne väärtus.</p>

Joonis 12. Kohtukull ERM D 94:3 kirjeldamine ja seletamine

Kirjeldatud kolm kohtupidamise atribuuti kuuluvad Eesti Rahva Muuseumi kohtukullide kollektiooni.⁹³ Kohtukullid on oma ülesehituselt ja funktsioonidelt sarnased, kuid eristuvad üksteisest mõõtmete, materjalikasutuse ning dekoori poolest. Erinevus seisneb ka selles, millises keeles on tahkudele kinnitatud trükitud kohtupidamisreeglid.

Plekist kohtukull **ERM D 94:5** on antud ERMile üle 13. oktoobril 1947. a ENSV Riigi Keskarhiivi Tartu osakonnast. Esemega ei ole kaasas legendi, mis võiks lisada täiendavat informatsiooni selle ajaloo ja päritolu kohta, mistõttu põhinevad järgnevad järeldused objekti visuaalsel vaatlusel ja kontekstiuuringutel.⁹⁴ Plekist kohtukulle on ERMis kokku 7.⁹⁵ Antud kohtukull on neist ainus, millel on säilinud nii alus, tekstid kui riigivapid, olles

⁹² Joonisel on antud struktuurne teave edasi kokkuvõtlikult. Põhjalikum kirjeldus on esitatud konserveerimistöde albumis Lisas 5.

⁹³ ERMi kohtukullide kollektiooni käsitlesin käesoleva magistr töö peatükis 1.3.

⁹⁴ Kohtukullide ajaloolist konteksti käsitlesin käesoleva magistr töö peatükis 1. „Kohtukull – kohtuvõimu sümbol“.

⁹⁵ Vt käesoleva magistr töö peatükk 1.3.

ainus nii terviklikult säilinud eksemplar Eesti muuseumides.⁹⁶ Kohtukullile kleebitud saksakeelsed kohtupidamiseadluste tõlked on trükitud 6. septembril 1783. aastal Riias.⁹⁷ Kohtukulli alus pärineb tõenäoliselt samast perioodist. Võttes arvesse kohtukullidele kinnitatud trükiste väljaandmisdaatumit ja seda, et need on saksakeelsed, pärineb kohtukull ilmselt Baltimaa kubermangude saksakeelse kohtu või ametiasutuse istungilaualt. Kohtukulli hetkeolukorda silmas pidades⁹⁸ on see tõenäoliselt viibinud mõnda aega – võimalik, et pärast eseme kasutuselt kõrvaldamist 1917. a – äärmiselt halvades oludes, mis on põhjustanud eseme lagunemist. Samas pole välistatud, et kahjustused võivad pärineda ka varasemast perioodist.

Puidust kohtukull **ERM D 102:43** pärineb ERMi peakataloogi⁹⁹ andmetel Sipa küla endisest valla- ja koolimajast. Selle kinkis 1961. aastal ERMi välitööde käigus muuseumile Eerika Marras. Kohtukulli täpne vanus on teadmata, kuid tõenäoliselt pärineb see 19. sajandi II poolest. Sellele viitavad nii kohtukullile kleebitud eestikeelsed kohtupidamisreeglite tõlked, millest järeldub, et kohtukull pärineb talurahvakohtu istungilaualt¹⁰⁰ kui ka keiser Aleksandri monogramm „A“ riigivapi rinnal.¹⁰¹ Antud kohtukull esindab kindlat tüüpi Eesti aladel levinud kohtukullide seas¹⁰² ja on tõenäoliselt ka Eestis valmistatud – ühe tahu siseküljel on grafiitpliatsi kirje *Siirlane & Juurman* (?), mis võib märkida kohtukulli aluse valmistanud meistreid. Kogumisandmete põhjal võib eeldada, et kohtukull oli kasutusel Sipa vallakohtus. Kohtukulli praegune füüsiline seisund¹⁰³ lubab oletada, et kohtukull leidis omal ajal pidevat kasutust.

Kullatud kohtukull **ERM D 94:3** on antud ERMile üle 13. oktoobril 1947. a ENSV Riigi keskarhiivi Tartu Filiaali kogudest. Kirjalikud andmed kohtukulli vanuse ja päritolu kohta

⁹⁶ Teistes muuseumides peale ERMi ei ole plekist kohtukulle. – *Küsitlus kohtukullide leiduvuse kohta Eesti muuseumides.*

⁹⁷ 1783. aasta kehtestas Katariina II Balti kubermangudes asehälduskorra kehtestamisega.

⁹⁸ Kohtukulli plekist alus on korrodeerunud ning deformeerunud, mõjutades sellega ka alusele kleebitud paberite seisundit – vt täpsemalt Lisa 3. Kohtukull ERM D 94:5 konserveerimisprotokoll.

⁹⁹ *Pk, D 102:43*

¹⁰⁰ Eestikeelsed tekstid annavad kindla orientiiri – Sipa küla asub Märjamaal. Eestimaa kubermangus taastati vallakohus 1866. a vallareformiga.

¹⁰¹ Tegemist võib olla nii Aleksander II (1855–1881) kui ka Aleksander III (1881–1894) valitsemisajal välja antud kohtukulliga.

¹⁰² Sellest kohtukulli tüübist kirjutasin käesoleva magistritöö peatükis 1.3. Samasuguseid kohtukulli aluseid on säilinud ERMis lisaks nimetatule veel üks (ilma jala ja riigivapita) ning kaks Virumaa muuseumis (üks põlenud, teine restaureeritud, aga selle riigivapp on teistsugune kui kirjeldataval).

¹⁰³ Kohtukulli puidust aluse viimistlus on kulunud ning alusele liimitud tekstid fragmenteerunud. Paberitel on tugevad hõõrdumisjäljed – vt täpsemalt Lisa 4. Kohtukull ERM D 102:43 konserveerimisprotokoll.

puuduvad. Eseme täpset vanust on keeruline dateerida – venekeelsetel trükitekstidel puudub trükkimise kuupäev ning riigivapil valitseja monogramm. Vihjeid ei leia ka võrdlusest analoogidega,¹⁰⁴ kuna kõik näited paigutuvad erinevatesse perioodidesse.¹⁰⁵ Samas aga võib analoogide olemasolu põhjal järeldada, et kullatud kohtukullid olid Eesti aladel levinud, asetsedes oma uhke välimuse ning antud näite puhul venekeelsete tekstide järgi otsustades tõenäoliselt pigem Balti kubermangude kõrgema kohtu või riigiasutuse istungilaul. Kohtukulli praegust füüsilist seisundit silmas pidades¹⁰⁶ on see oma kasutusaja lõpul kas kuskilt alla kukkunud või mõnel muul moel mehaaniliselt kannatada saanud.

Kasutamisest ja kontekstist lähtuvalt võib kohtukullidele läbi ajaloo omistada mitmeid väärtusi, millest osa on aja jooksul kadunud, osa aga juurde tekkinud. ERMi omanduses (musealiseerimisprotsessis) on kohtukullide **kasutusväärtus** asendunud **dokumentaalse väärtusega** ning **uudsuse väärtus vanuse väärtusega**. Kohtukulle säilitataksegi muuseumis nende **ajaloolise väärtuse** pärast: need on tõendid minevikust. Kohtukullidel oli omaaegne **hind (turuväärtus)**, mis kujunes kasutatud materjalidele ning valmistamisele kulunud summast. Muuseumi kontekstis me ei räägi enam hindadest: muuseumid on seatud ja kutsutud rahva ja riigi pärandvara hoidma. Museaale ei müüda ega kingita, vaid püütakse teha kõik, et tagada esemele võimalikult pikk säilimisiga.

Mõned väärtused on püsinud samadena, kuid nende tajutavus on erinevatel põhjustel vähenenud. Kohtukullid ei ole muuseumis enam oma valmistamisaegses vormis, puuduvad detailid ning määrdunud välimuse vähendab nende **terviklikkust** ning seetõttu on keeruline hinnata nende **esteetilist väärtust**. Kohtukullide **sotsiaalse, sümboli- ja seoseväärtuse** mõistmine on tugevalt seotud sellega, kui palju me kohtukullidest kui esemetest üldse teame. Sellega seoses kerkib esile uus, kohtukullidele lisandunud **uurimusväärtus**. Ühelt poolt pakub kohtukull ise uurimuslikult ainet, teiselt poolt aga mõistes kohtukulli kui eseme enda olemust, on nende kaudu võimalik uurida näiteks riigisümbolika ajalugu ja teisenemist, kohtupidamise ajalugu, uurida kohturuumi kujundust. Kohtukullile kleebitud

¹⁰⁴ ERMi kogudes on kokku neli kullatud kohtukulli, Saaremaa muuseumis üks, aga ükski neist ei ole uuritava kohtukulliga täpselt samasugune.

¹⁰⁵ ERMi kogudes on kullatud kohtukull, millel on Aleksander III monogramm, aga on ka kohtukull, millel on 1783. aastal trükitud saksakeelsed tekstid. Samamoodi on Saaremaa muuseumis kohtukull, mille tekstid on trükitud 1783. aastal.

¹⁰⁶ Kohtukull on lagunenenud ning tükkideks – vt täpsemalt Lisa 5. Kohtukull ERM D 94:3 konserveerimisprotokoll.

tekstid annavad võimalusi lingvistilisteks uurimusteks eesti kirjakeele arengu, tõlkekultuuri ja eestkeelsete seadustekstide kujunemise vallas, rääkimata rikkalikust folkloorist, mis kohtukulle vaimse kultuuripärandi tasandil saadab. Kohtukullide olemust mõistes saab lisada neile „silti“ nagu **rarity**. Sellised hinnangud põhinevad põhjalikul väärtuste, seisundi- ja taustauuringutel ning tõstavad üksikobjekti kolleksiooni seest esile.

Kohtukullide konserveerimisel on võimalik omistada neile uusi väärtusi¹⁰⁷ või tuua esile unustatud vanu. Samas on võimalik, et töötlemise käigus mõned väärtused kaovad.

3.2. Kohtukullide ideaalse seisundi määratlemine

Konserveerimismudeli teise etapi eesmärk on määratleda kohtukulli *ideaalne seisund*. Kuna eelneva etapi tulemuste põhjal näib, et tegemist on ühest kolleksioonist pärit esemetega, mille infotasand suurel määral kattub, vaatlen neid ühisel ajajoonel (joonis 13).

Kohtukullide ajaloo võib eristada primaarset (kasutusaegset) ja sekundaarset (muuseumi-) konteksti. Primaarses seoses sõltusid objekti väärtused selle kasutamisest, sekundaarses aga infoallikaks olemisest.

	ERM D 94:5 ↓	ERM D 94:3 ↓	ERM D 102:43 ↓
VALMISTAMINE			
Aeg	18. sajand (1783) Tekstid trükitud Riias	19. sajand (?)	19. sajandi II pool
Seisund	originaalne, algne seisund		
Väärtused	Turuväärtus Uudsuse väärtus Kasutusväärtus Terviklikkuse väärtus Esteetiline väärtus Sümbolne väärtus Sotsiaalne väärtus Seoseväärtus		

¹⁰⁷ Tulevikku vaadates võib loota, et konserveerimiseriala magistr töö objektidena on neil hariduslik väärtus magistr töö lugejate jaoks. Lisaks on oluliselt suurenenud nende informatsiooniline väärtus.

MINEVIK		KASUTAMINE		
Aeg	1783 – 1917 kõrgema kohtu või riigiasutuse istungilaua. Balti kubermangus.	19. sajand (?) –1917 Balti kubermangu kõrgem kohtus või riigiasutuse	19. sajandi II pool–1917 Sipa vallakohus	
Seisund	Kasutamisest tingitud loomulik kulumine			
Väärtused	Kasutusväärtus Terviklikkuse väärtus Esteetiline väärtus Sümboolne väärtus Sotsiaalne väärtus Seoseväärtus Hariduslik väärtus			
MINEVIK		KOGUMINE JA SÄILITAMINE		
Aeg	Pärast 1917? – 1947 Arhivaal ENSV Riigi Keskarhiivi Tartu osakond		Pärast 1917? – 1961 1961 Erika Marras kinkis ERMile.	
Seisund	Väljavõte ERMi Peakataloogist: “...kohtukull on deformeerunud osaliselt. Värv on kulunud ja kohati muutunud arusaamatuks, esineb roostepunkte. Tekstid on määrdunud, koltunud, roostepunktidega. Põhiliselt on tekstid loetavad...”	Väljavõte ERMi Peakataloogist: “...kohtukull on lagunenud, puudub üks laiem tahk täielikult, teisel säilinud ainult raam. Veel puudub üks jalg, kohtukulli ülemine osa ja osaliselt dekoratiivliist (üleval kahel kitsal ja laial tahvlil, alt ülal kitsal tahvlil). Tekstita raam on väga lahtine. Värv kahjustunud kogu kohtukulli ulatuses. Tekstil kollakaid viirge.”	Väljavõte ERMi Peakataloogist: “...värv on peaaegu kulunud, tahud pikilõhedega. kohtukull terve, värv kulunud.”	
Väärtused	Ajalooline väärtus Sümboolne väärtus Sotsiaalne väärtus Seoseväärtus Dokumentaalne väärtus Vanuse väärtus Uurimuskväärtus			
OLEVIK		SÄILITAMINE EESTI RAHVA MUUSEUMIS		
Aeg	1947 – ∞ Museaal		1961 – ∞ Museaal	
Seisund	Stabiilne kogumisjärgne seisund.	Kohtukulli alus on uuesti kokku pandud, puuduva jala asemele lisatud okaspuidust klots (konservaator Arvi Tragel)	Stabiilne kogumisjärgne seisund.	
Väärtused	Ajalooline väärtus Sümboolne väärtus Sotsiaalne väärtus Seoseväärtus Dokumentaalne väärtus Vanuse väärtus Uurimuskväärtus Rariteetsus			

TULEVIK		EKSPONEERIMINE EESTI RAHVA MUUSEUMIS	
Aeg	September – detsember 2013 näituse eksponaat		
Seisund	Konserveeritud.		
Väärtused	Eesmärgiks on säilitada kõik olemasolevad väärtused, võimalusel esitleda neid väärtusi, mis on aja jooksul kadunud ja lisada konserveerimise käigus tekkinud uusi väärtusi.		

Joonis 13. Kohtukullide *ideaalse seisundi* määratlemine. Kasutusaegne periood on märgitud rohelise joonega.

Museaalidena hinnatakse kohtukulle eelkõige nende dokumentaalse ja ajaloolise väärtuse järgi. Kohtukulli peab seostuma oma esialgse kasutamise, konteksti ja päritoluga, aga samas peegeldama ka oma vanust. Näituse eksponaadina peab kohtukull näitama omaaegse kohtuatribuudi olemust – nii seda, milline ta välja nägi kui ka seda mida temast räägiti.¹⁰⁸

Sellest lähtuvalt võib kõigi kolme kohtukulli soovitud seisundiks pidada nende kasutamisaegset seisundit. Kasutamisaegne seisund on periood eseme valmistamisest kuni kasutuselt kadumiseni.

Kolme uuritava kohtukulli kasutusperiood on vanusest sõltuvalt pisut erinev (näiteks D 94:5 valmistati aastal 1783, D 102:43 aga peaaegu sada aastat hiljem – 19. saj II poolel ning D 94:3 valmistamise aeg pole andmete puudumisel täpselt teada, oletuslikult võib selle dateerida 19. sajandisse). Täpsemalt on teada kohtukullide kasutuselt kadumise aeg – aasta 1917.

Kohtukullide kasutamisaegset füüsilist seisundit on keeruline rekonstrueerida. Võib eeldada, et riigivõimu sümbolina pidi olema tagatud korrektne ning esteetiline välimus. Samas - ühelt poolt kohtulaual puutumatu, teiselt poolt aga vihaobjekt. Pärimuse hulgas on lugusid, kuidas kohtumaju pandi põlema ja ühes nendega said otsa ka kohtukullid.¹⁰⁹ Samuti jäid kohtukullid aega, mil Vene Keisririigis toimus bolševike riigipööre, mille

¹⁰⁸ „[Eesti Rahva] Muuseum hindab kogudesse vastuvõetavaid museaale lähtuvalt vajadusest kas kollektsioonide või üksikobjektide lähtuvalt järgmistest põhikriteeriumidest: ajalooline väärtus [---], esteetiline väärtus [---], teaduslik või uurimuslik väärtus [---], sotsiaalne või vaimne väärtus [---]. Vastuvõetavate museaalide väärtuse määratlemisel kasutatakse koosmõjus põhikriteeriumidega järgmisi täiendavaid kriteeriume: päritolu [---], iseloomulikkus/tüüpilisus [---], rareiteetsus [---], seisund, terviklikkus [---], kasutatavus.“ – „Eesti Rahva Muuseumi kogude poliitika 2013–2017“, lk 13–14. – *Kultuuriministeerium*, https://kule.kul.ee/avalik/laura/ERM_kogude_poliitika_2013_2017_kokku2.pdf (vaadatud 20. IV 2013).

¹⁰⁹ **Erm**, V. „Siin kohtukulli ees...“.

ühaks sihtmärgiks olid riigiasutused koos kõigi atribuutidega.¹¹⁰ Ei saa märkimata jätta, et pikaajase kasutamise tulemusena on loomulik teatav mehaaniline kulumine. Võttes arvesse kohtukullide valmistamisel kasutatud materjalide vastuvõtlikkust muutlikele keskkonnamõjudele, võib oletada, et juba nende kasutusajal toimusid esemete välimuses teatavad muutused: fragmentide kaod, paberikahjustused, aluspinna liikumine jne.

Kahjuks jääb aga antud kohtukullide kasutamisaegne biograafia üsna üldsõnaliseks ega võimalda seeõttu praeguses füüsilises seisundis kajastuvaid märke mõne kindla sündmusega seostada, v. a sellega, et riigivõimu vahetudes kõrvaldati need kasutuselt.

Kokkuvõtteks võib öelda, et esemete kasutamisest, kontekstist ning struktuurist lähtuvalt olid kasutusperioodil kõigil kohtukullidel samad väärtused: kasutusväärtus, terviklikkuse väärtus, esteetiline väärtus, sümbolne väärtus, sotsiaalne väärtus, seoseväärtus, hariduslik väärtus. Konserveerimisel peavad säilima objektil praegu olemasolevad väärtused (ajalooline, uurimuslik ja rariteetsus).

3.3. Kohtukullides toimunud muutuste analüüs

Kolmandas etapis võrdlen kõigepealt kohtukullide *ideaalset seisundit* nende hetkeseisundiga ja kirjeldan toimunud muutusi objektide kasutamises, seisundis ja väärtustes (joonis 14).

KASUTAMINE			
Aeg	1783 – 1917 kõrgema kohtu või riigiasutuse istungilaua. Balti kubermangus.	19. sajand (?) – 1917 Balti kubermangu kõrgem kohtus või riigiasutuse	19. sajandi II pool – 1917 Sipa vallakohus
Seisund	Kasutamisest tingitud loomulik kulumine		
Väärtused	Kasutusväärtus Terviklikkuse väärtus Esteetiline väärtus Sümbolne väärtus Sotsiaalne väärtus Seoseväärtus Hariduslik väärtus		

¹¹⁰ Butler, W. E. „On the Formation of a Russian Legal consciousness: the Zertsalo“. – *Russia and the Law of Nations in Historical Perspective. Collected Essays*, lk 99–101.

EESTI RAHVA MUUSEUM			
Aeg	1947 – ∞ Museaal		1961 – ∞ Museaal
Seisund	Stabiilne kogumisjärgne seisund.	Kohtukulli alus on uuesti kokku pandud, puuduva jala asemele lisatud okaspuidust klots. Arvi Trigel	Stabiilne kogumisjärgne seisund.
Väärtused	Ajalooline väärtus Sümbolne väärtus Sotsiaalne väärtus Seoseväärtus Dokumentaalne väärtus Vanuse väärtus Uurimusväärtus Rariteetsus		

Joonis 14. Kohtukullides toimunud muutuste analüüs

Kõige suurem muutus on toimud objektide kasutamises. Kohtukullid ei ole enam kasutusel kohtuatribuutidena, vaid neid säilitatakse museaalidena. Objektide kontekstimuutust võib nimetada neutraalseks protsessiks. Museaalidena on kohtukullidel kadunud või teisenenud mitmed väärtused (näiteks kasutusväärtus, kogukondlik väärtus), teiselt poolt on need meieni säilinud tänu sellele, et neid on muuseumis säilitatud. Samuti on muuseumisse kuulumine lisanud neile väärtust. Näiteks omavad kohtukullid muuseumi kontekstis dokumentaalset ja uurimusväärtust.

Muuseumis hinnatakse objekte nende ajaloolise väärtuse pärast ning väärtustatakse vanuse väärtust. Objektide füüsilises seisundis toimunud muutused mõjutavad oluliselt objektide väärtuste mõistmist. Kuigi kohtukullide kulumine ja deformeerumine on osa objekti kasutusaegsest ajaloost, toob kohtukullile omistatud väärtusi selgemini esile objekti terviklik füüsiline seisund.

Kohtukullide *ideaalset seisundit* märgivad nende füüsilise seisundi kontekstis üks ja peamine märksõna: terviklikkus. Antud kohtukullid on säilinud selles mõttes terviklikult, et neil on olemas nii alus, neile kinnitatud tekstid ja riigivapp või riigivapid. Kõik osad on küll kahjustusprotsesside tagajärjel kaotanud osa oma terviklikkusest¹¹¹ ning praeguses olukorras vajavad kindlasti stabiliseerimist, et vältida edasisi kahjustusi.

¹¹¹ Äärmiselt halvas olukorras on kohtukullide tekstid - roostetavad ja määrdunud (D 94:5), fragmenteerunud ja haprad (D 102:43) või tugevalt plekilised (D 94:3). Alused on deformeerunud või suurte kadudega (D 94:3). – vt täpsemalt Lisad 3–5 konserveerimistööde dokumentatsioonid.

Vastuolu kohtukulli **ERM D 94:5** *ideaalse seisundi* ja hetkeseisundi vahel seisneb eelkõige plekist aluse ning sellele liimitud paberalusel tekstide füüsilises seisundis. Kohtukulli karkass ning riigivapid on deformeerunud, mis on tekitanud väikeseid kadusid detailide otstes (riigivapi tiivad), pinnal esineb korrosiooni. Mõlgitud plekkalus on moonutanud ka vahetult metallist aluspinnale kleebitud paberi tasapinnalisust. Paber on tugevalt määrdunud ja kahjustunud aluspinna korrosioonist. Tekstidel olev info on loetav, kuid teksti intensiivsust on vähendanud abrasiooni- ja korrosiooniplekid ning muud pisikaod. Toimunud muutused moonutavad objekti terviklikkust ning mõjutavad negatiivselt objekti seisundit, väärtusi ja kasutamist.

Foto 5. Kohtukull ERM D 94:5 mõlgitud plekkalus
Foto (3x): Anu Ansu (ERM)

Foto 6. Kohtukull ERM D 94:5 deformeerunud riigivapid

Foto 7. Kohtukull ERM D 94:5 määrdunud ja korrodeerunud paber

Kohtukulli **ERM D 102:43** seisundit, väärtusi ja kasutamist mõjutavateks negatiivseteks muutusteks on aluskonstruktsioonis puidu kõmmeldumine ning kohatine lõhenemine. Kaks kolmest tahke siduvast külgsambast on kadunud. Prisma puitühendused pole enam siduvad ning liimpinnad on hangunud, karkassi hoiavad koos vaid naelad. Riigivappi kinnitav metallvarras on kõveraks paindunud. Kohtukulli aluse polükroomia (karkassi aaderdus ja

riigivapi kullatis ning maaling) on kahjustunud: viimistlus on määrdunud, kulunud ja kohati ulatuslikult irdunud (eriti kohtukulli treitud jalal). Kohtupidamisseadluste trükitud lehed on ulatuslike kadudega, fragmenteerunud ja kohati aluspinnna küljest lahti. Trükiteksti intensiivsust on vähendanud paberi pleekumine, luitumine. Paber on võidunud, tolmune ning plekiline.

Foto 8. Kohtukull ERM D 94:3 kadudega karkass
Foto (2x): Anu Ansu (ERM)

Foto 9. Kohtukull ERM D 94:3 määrdunud lehed

Foto 10. Kohtukull ERM D 94:3 kadudega karkass
Foto (2x): Mariliis Vaks

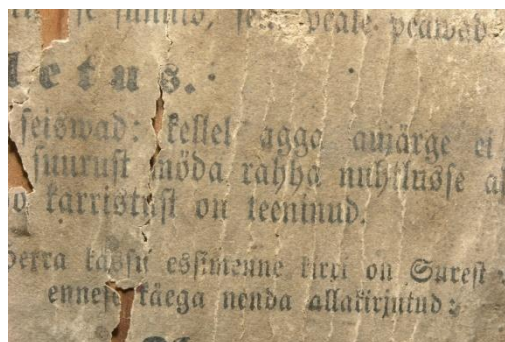

Foto 11. Kohtukull ERM D 94:3 määrdunud lehed

Vastuolu kohtukulli **ERM D 94:3** *ideaalse seisundi* ja *hetkeseisundi* vahel seisneb eelkõige kohtukulli kui terviku füüsilises seisundis, mis on lagunened ega ole terviklikuna vaadeldav. Kohtukulli karkass on säilinud kadudega – üks jalg on muuseumisse kuulumise ajal asendatud okaspuidust klotsiga, kadunud on üks kolmest külgraamist ning kolm ülemist ning üks alumine nurga profiil-liist. Riigivapp on seda alusele kinnitava kuldse muna küljest murdunud ning säilinud kadudega, murdunud on tiib ning üks jalg, puuduvad kotka alaosa ning kaks jalga ja kroon. Puidust aluspinna liikumine ning kaod konstruktsioonis on põhjustanud irdumist ning lõhesid krundis ning kullatises. Kolmest trükitud seadluselehest on säilinud kaks ja need on tugevalt määrdunud ning plekilised. Toimunud muutused moonutavad objekti terviklikkust ning mõjutavad negatiivselt objekti seisundit, väärtusi ja kasutamist.

Foto 12. Kohtukull ERM D 94:3 kadudega karkass
Foto (2x): Anu Ansu (ERM)

Foto 13. Kohtukull ERM D 94:3 murdunud riigivapp

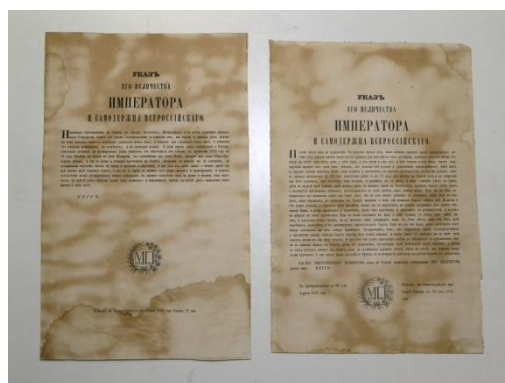

Foto 14. Kohtukull ERM D 94:3 määrdunud lehed
Foto: Mariliis Vaks

3.4. Kohtukullide konserveerimisprobleemi olemus

Kohtukulli terviklikkus on tagatud ainult siis, kui on säilinud riigivapp ja karkass koos sellele kinnitatud tekstidega, kuna iga detail kannab objekti kohta olulist informatsiooni.¹¹²

Kohtukull on komposiitobjekt, mille valmistamisel kasutatud erinevate materjalikoosluste (näiteks paber metall- või puitalusel) säilivus on äärmiselt problemaatiline.¹¹³

Pabermaterjalid on oma mehaaniliste ja keemiliste omaduste poolest vastuvõtlikumad kui metall ja puitmaterjalid. Paberi säilivust silmas pidades ei ole võimalik selle alusmaterjaliga viia läbi paberi omadusi ning struktuuri lõhkuvaid tötlusi, mis seab piirangud objekti terviklikkuse taastamise võimalikkusele ning kahjustusprotsesside peatamisele. Seetõttu just pabermaterjalide konserveerimise võimalikkus ja meetodite valik mõjutavad enim lõpliku konserveerimiskontseptsiooni väljatöötamist.

Siit järeldub, et alanud lagunemisprotsesside peatamine ilma materjalikoosluse terviklikkusesse või originaalmaterjalide autentsusesse sekkumata on võimatu. Alati tuleb teha kompromisse materjali autentsuse ja säilivuse vahel.

Eelnevast lähtuvalt tõuseb kohtukullide puhul esile peamine konserveerimisprobleem – **kuidas tagada kohtukullide terviklikkus?** Olemuslikult haarab see mitmeid väiksemaid alaprobleeme, mida tuleb suure terviku sees eraldi vaadata: kuidas konserveerida pabermaterjalid, kuidas konserveerida kohtukulli karkass jne.

¹¹² August Traadi monograafias on foto kohtukullist. Foto on küll must-valge, kuid on aru saada, et see on konstruktsioon kolmest ERMis eri numbri all olevast esemest. Ilmselt ei olnud võimalik pildistamiseks leida ühtegi terviklikult säilinud näidet. – **Traat, A.** *Vallakohus Eestis. 18. sajandi keskpaigast kuni 1866. aasta reformini*, illustratsioonipoogen.

¹¹³ **Konsa, K.** *Artefaktide säilitamine*, lk 101.

4. Konserveerimiskontseptsiooni analüüsimine

Käesolevas peatükis otsin võimalikke lahendusi peamisele konserveerimisprobleemile, kuidas tagada kohtukullide terviklikkus. Kõigepealt vaatlen soovitud tulemuse saavutamise võimalusi, võttes aluseks objektide seisundit, väärtusi ning kuulumist Eesti Rahva Muuseumi kogudesse. Seejärel valin sobivad konserveerimismeetodid, keskendudes alternatiivide hindamisele eelnevalt sõnastatud kriteeriumide alusel. Peatüki lõpus sõnastan analüüsil põhineva konserveerimiskontseptsiooni.

4.1. Realistliku konserveerimiseemärgi püstitamine

Eesti Rahva Muuseumi säilitustegevuses on esikohal kogude kahjustuste ennetamine. Peatähelepanu on suunatud säilitustingimuste parandamisele ja kahjustumiskahjustumise vähendamisele nii museaalide hoidmisel kui eksponeerimisel ja uurimisel. Konserveerimismenetluste sisuks on museaalide seisundi stabiliseerimine ja edasise kahjustumise aeglustamine.¹¹⁴

Kohtukullide *ideaalsest seisundist* tulenevalt on konserveerimistööde soovitud eesmärk kohtukullide kasutusaegse tervikliku seisundi taastamine. Mõiste „taastamine“ seostub olemuslikult nii konserveeriva kui ka restaureeriva lähenemisega objektidele. Restaureerimise ja konserveerimise piiride täpsustamine ja praktika muuseumis on äärmiselt problemaatiline teema:¹¹⁵ museaalide korral on eelistatud töötlemismeetodiks konserveerimine ja seetõttu suhtutakse mõistesse „restaureerimine“ suure ettevaatlikusega. Samas pole restaureerimise ja konserveerimise piirid ühtselt määratletud.¹¹⁶ See on teema, mis on korduvalt käsitlemist leidnud, kuid erinevad riigid ja ka töökojad (*workshops*) mõistavad nende mõistete sisu erinevalt. Seetõttu tuleb enne kohtukullide konserveerimiseemärgi püstitamist panna paika, millised on üldised kriteeriumid

¹¹⁴ „Eesti Rahva Muuseumi kogude poliitika 2013–2017“, lk 45.

¹¹⁵ Vt nt: konverentsikogumik: *Restoration – Is It Acceptable? Preprints of a conference*. Occasional Paper no. 99. Toim Andrew Oddy. London: British Museum, 1994.

¹¹⁶ Joanna M. Kosek leiab oma artiklis, et 20. sajand on omistanud restaureerimise mõistele halvustava maigu ja vahetanud selle välja konserveerimise mõiste vastu, kuigi see on kasutusel kui eufenism restauratiivsetele tegevustele. – **Kosek**, Joanna M. „Restoration of art on paper in the west: A consideration of changing attitudes and values“, – *Restoration – Is It Acceptable? Preprints of a conference*. Occasional Paper no. 99. Toim Andrew Oddy. London: British Museum, 1994, lk 47–48.

museaalide töötlemisele nende terviklikkuse saavutamiseks ja mida me üldse konserveerimise all mõistame.

J. Ashley-Smith rõhutab, et restaureerimine ja konserveerimine on sõnad, mis mõistena ei pruugi anda täit selgust, kuidas sellest tulenev töötlus mõjub esemele,¹¹⁷ ning lisab, et restaureerimine ei ole muuseumis keelatud, kui seeläbi paraneb näiteks eseme stabiilsus. Lubamatu on igasugune (ka konserveeriv) tegevus, mis võib objektile kahjulikult mõjuda.¹¹⁸

Samuti on ilmne, et näitusel ei saa eksponeerida lagunevat kadudega eset. Suzanne Keene toob välja loetelu restaureerivatest tööstlustest, mis on lubatud siis, kui see tuleneb näitusel eksponeerimise vajadusest:¹¹⁹

- kahjustusi põhjustavate faktorite eemaldamine ja minimaalne töö kahjustuste parandamiseks;
- uute osade valmistamine või materjali lisamine objekti stabiliseerimiseks;
- vajalikud lisandused, mis aitavad objekti mõista.

Sellest järeldub, et restauratiivne sekkumine võib teenida ka konserveerivaid eesmärke ning on lubatud, kui selle tulemusena paraneb objekti säilivus ning eksponeeritavus. Ka „Eesti Rahva Muuseumi kogude poliitikas“ on öeldud, et näitusel eksponeerimise vajadustega on üksikobjektide restaureerimistööd põhjendatud.¹²⁰

Objekti töötlemine peab aga kindlasti vastama kahjustuste iseloomule ja ulatusele.¹²¹ Ausa või autentse töötluse määrab materjalide ja töötlemisprotsesside valimine. Töödelda ei tohiks rohkem, eesmärgiga objekti „ilusamaks“ teha, aga ka mitte vähem, kui kahjustuse likvideerimiseks või seisundi stabiliseerimiseks on vajalik. Probleemi lahendamisel tuleb kaaluda mitmeid variante. Kindlasti ei tuleks välistada objekti seisundit stabiliseerivaid

¹¹⁷ „The primary aim of conservation is to slow the processes of deterioration and make sure that instances of sudden damage are made less probable. The primary aim of restoration is to make the object more visually appealing and enable it to provide the information it contains about materials, design and purpose, more readily.“ – Ashley-Smith, Jonathan. „A consistent approach to a varied collection“. – *Restoration – Is It Acceptable? Preprints of a conference*. Occasional Paper no. 99. Toim Andrew Oddy. London: British Museum, 1994, lk 89–93.

¹¹⁸ Sealsamas.

¹¹⁹ Keen, Suzanne. „Objects as systems: a new challenge for conservation“. – *Restoration – Is It Acceptable? Preprints of a conference*. Occasional Paper no. 99. Toim. Andrew Oddy. London: British Museum, 1994, lk 20.

¹²⁰ „Eesti Rahva Muuseumi kogude poliitika 2013–2017“, lk 45.

¹²¹ Kohtukullide kahjustused tõin ära eelmises peatükis.

restauratiivseid tötluseid, kui need on põhjendatud ning selle tulemusena paraneb objekti säilivus ning eksponeeritavus. Oluline on lähtuda objektist endast ning selle kahjustustest, aga mitte üldistest abstraktsetest põhimõtetest.

4.2. Materjalide ja töötlemisprotsesside põhjendamine

Jonathan Ashley-Smith nendib, et muuseumides ei ole üht lihtsat viisi edu mõõtmiseks. Väärtusi ei saa mõõta lihtsates ühikutes nagu rahatahti. Tulemused on mõõdetavad rõõmu ja arusaamise suurenemises, mitte sissetuleku kasvus. Samuti ei saa edu muuseumis lihtsalt seletada, kuigi tundub, et enamasti seisneb see kahes vastandlikus eesmärgis – kollektsiooni säilitamises ja sellele suurema ligipääsu andmises.¹²²

Kohtukullide töötlemise eesmärgiks on taastada objektide terviklikkus ning eksponeerimiseks vajalik tugevus ja esteetiline välisilme. Kuna tegemist on museaalide ja komposiitobjektidega, siis tuleb otsustada mitmel tasandil. Eesmärgiks on luua ühest küljest parimad tingimused kohtukullide pikaajaliseks säilimiseks, teisalt aga võimaldada kohtukulle eksponeerida.

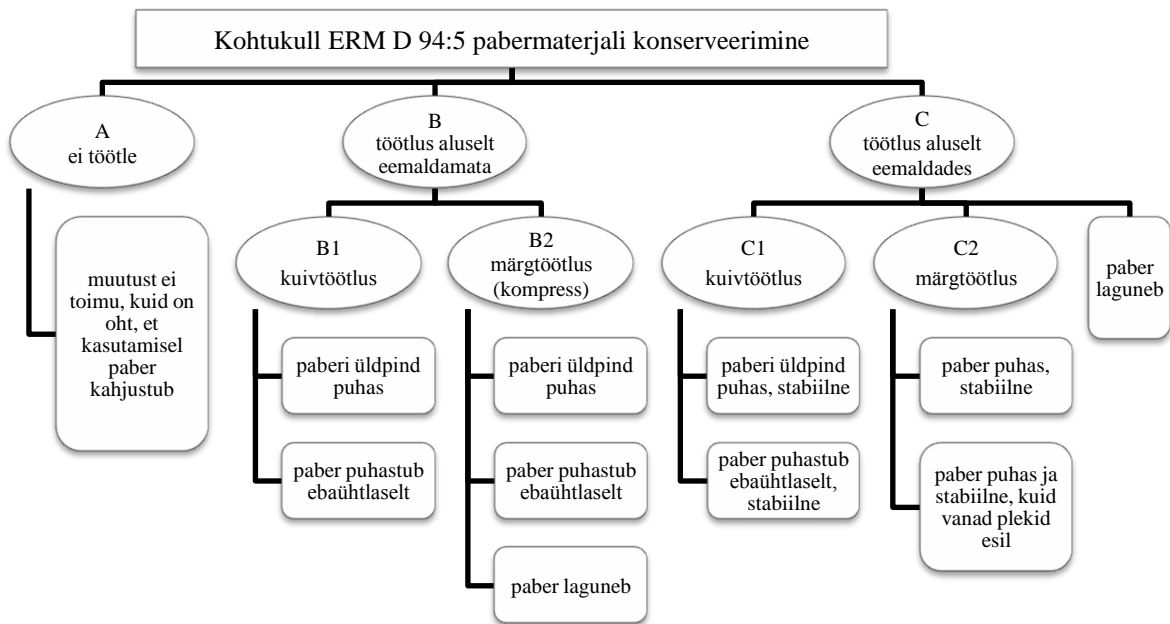
Selleks, et nii mitmete tegurite keskkonnas otsustada, kasutan püstitatud konserveerimiseesmärgi saavutamiseks võimalike materjalide ja töotluste vahel valimiseks otsustuspuu meetodit. Otsustamise aluseks on alternatiivide vastavus püstitatud kriteeriumitele (joonis 15).

Objekti <i>ideaalne seisund</i>	Kuidas mõjutab töötlus objekti väärtusi, seisundit, kasutamist Kas töötlus tagab objekti terviklikkuse
Konserveerimiseetika	Kuidas arvestab töötlus konserveerimisele seatud põhimõtteid Materjaliühtsus Minimaalne sekkumine Kvaliteet Kompetentsus Dokumenteering
Riskid	Millised on töötlustega kaasnevad riskid ja kes neid on võimalik vältida
Ressursid	Milline on töötluste efektiivsuse ning selleks kuluvate ressursside suhe

Joonis 15. Konserveerimisotsustust täpsustavad kriteeriumid

¹²² Ashley-Smith, J. *Risk Assessment for Object Conservation*, lk 34.

Kohtukulli **ERM D 94:5** puhul tuleb maksimaalse tulemuse saavutamiseks paberid aluse küljest eemaldada. Kuna paberi eemaldamine võib olla äärmiselt riskantne, tuleb kaaluda erinevaid võimalusi ja hinnata töötamise mõjusid olemasolevale tervikule. Paberi töötlemise võimalikkusest sõltub otseselt aluse töötlus, mistõttu otsustan kõigepealt, kuidas konserveerida pabermaterjal (joonis 16).

Joonis 16. Otsustuspuu kohtukull ERM D 94:5 pabermaterjali konserveerimise võimaluste ja riskide analüüsimiseks

Otsustamisel kaalun kolme võimaluse vahel. Esimene alternatiiv (joonisel märgitud A) on otsus paberit mitte töödelda ja piirduda ennetava konserveerimisega (A).¹²³ Teise alternatiivina (B) vaatlen paberi töötlemisvõimalusi metallaluselt eemaldamata, kolmanda alternatiivina (C) pakun välja paberi töötlemise metallaluselt eemaldades.

Kuigi paberi eemaldamine (C) annaks võimaluse korrosiooniproductid plekist aluselt eemaldada, roostekolded passiveerida ja paber märgtöödeldult ning puhverdatult uuesti alusele asetada, on see seotud riskidega, mis kahjustab otseselt objekti terviklikkust. Füüsikaliste ja keemiliste protsesside tagajärjel on paber täielikult kaotanud oma mehaanilise tugevuse ja on seetõttu selle eemaldamine problemaatiline. Mehaanilisel

¹²³ Ennetav konserveerimine on objekti säilivuse tagamine kaudsete meetoditega. See tähendab korrektset käsitsemist ja kasutust, transporti, hoiustamist ja väljapanekut. – „E.C.C.O Professional Guidelines (I): The profession“, 2002. – *European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations (E.C.C.O)*, <http://www.ecco-eu.org/about-e.c.c.o/professional-guidelines.html> (vaadatud 7. IV 2013)

eemaldamisel võib see murduda ja osakesteks laguneda. Objekti vaatlusel on näha aja jooksul äärmiselt õhukeseks muutunud paberi servades tugevaid valgeid murdejooni.

Kompressidega eemaldamine ei tule samuti kõne alla, kuna paberi pH mõõtmisel niiskunud määrdetekoht eraldus aluspinnalt ning lagunes osakesteks. See õnnestus koheselt parandada, kuid andis kinnitust, et paberi eemaldamine märgtöötlemise teel tõenäoliselt lõhuks paberi olemasoleva terviklikkuse täielikult.

Seega tuleb töödelda pabermaterjali otse aluse pinnal (B), sest paberi töötlemata jätmisel (A) võib paber edasi kahjustuda. Pinnamustus tuleb eemaldada, sest tolm ja määrdumus kahjustavad paberit. Samuti vähendab paberit kattev äärmiselt paks mustusekiht teksti intensiivsust.

Paberi metallalusel töötlemiseks on kaks võimalust. Esimesel juhul (B1) piirdun paberi kuivpuhastamise ja lahtiste leheservade kinnitamisega, teisel juhul (B2) proovin lisaks kuivpuhastamisele paberi märgpuhastamist kompresside abil.

Neist esimene on töökindel, läbikatsetatud meetod, mille puhul paraneks objekti stabiilsus ja üldilme. On küll võimalus, et kuivpuhastamisel muutub paberi üldmulje puhastamise tagajärjel ebaühtlasemaks, kuid kuna kogu kuivpuhastamisprotsess on hästi jälgitav, on see oht edukalt välditav.

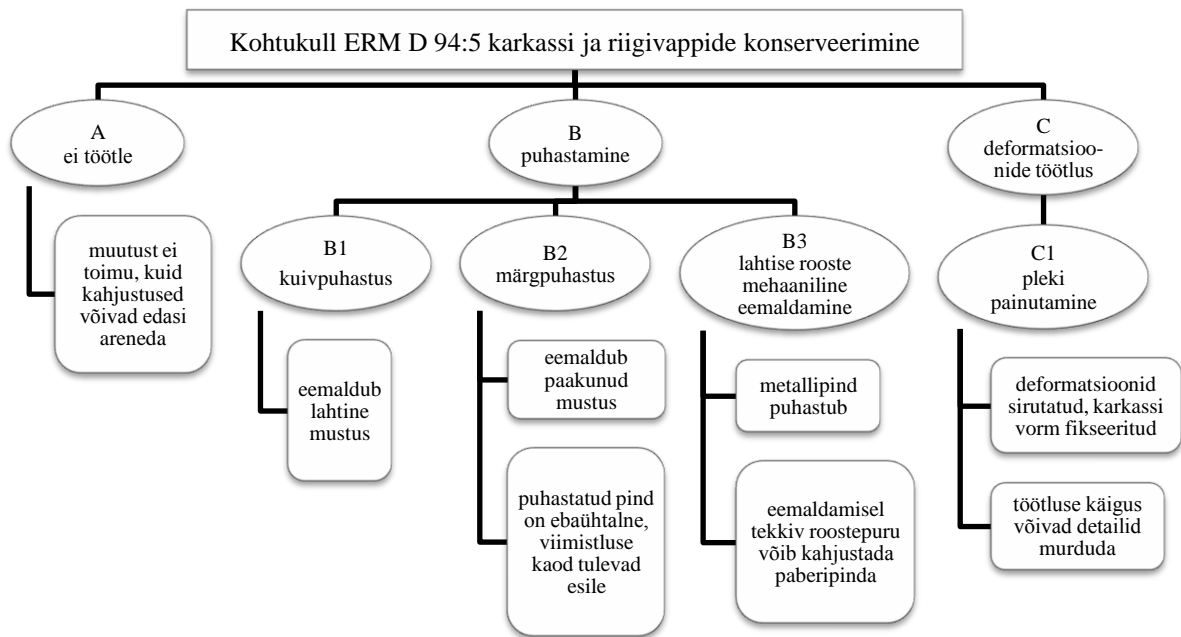
Paberi töötlemine kompressidega on seotud tõsiste riskidega. Paber küll puhastuks märgtöötlemisel märgatavalt, kuid on suur oht, et paberistruktuur laguneb niiskuse toimele. Ühe võimaliku tulemusena aktiveeruvad paberialused roostekolded ja paber muutuks märgtöötlemisel äärmiselt plekiliseks. Seega välistan paberi märgtöötlemise võimaluse.

Analüüsi tulemusena saadud teabe põhjal valin töötlemiseks alternatiivi A1¹²⁴, milleks on pabermaterjali töötlemine aluselt eemaldamata, eesmärgiga paberid kuivpuhastada ning lahtised leheservad kinnitada. Esmane mustus tuleb eemaldada pehme pintsliga, tihkem mustus kustutuskummidega. Pinda katvad putukaekskremendid skalpellitera ja bambustiku abil. Kohati on leheservad lõhenenud, need tuleb fikseerida, kuna võivad edaspidi edasi rebeneda. Liimimisel tuleks eelistada vett mittesisaldavat *Klucel G* lahust etanoolis. Nimetatud töötlemise tulemusena paraneb tekstide üldilme ja füüsiline seisund. Töötlemine ei

¹²⁴ Otsuse langetasin koos Rahvusrhhiivi ajalooarhiivi konservaatori Küllike Pihkvaga, kes konsulteeris mind pabermaterjalide konserveerimisel.

sekku olemasolevasse tervikusse ning on läbiviidav vähese aja-, materjali- ning tööjõukuluga. Töötuse tulemusena tõuseb paberi esteetiline väärtus ja paraneb muuhulgas ka füüsiline seisund. Tekstid muutuvad loetavamaks ning minimaliseerub võimalus, et lahtised leheservad võivad edasi rebeneda.

Edasi vaatlen kohtukull ERM D 94:5 plekist karkassi ja sellele kinnitatud kolme riigivapi konserveerimise võimalusi (joonis 17).

Joonis 17. Otsustuspuu kohtukull ERM D 94:5 karkassi ja riigivappide konserveerimise võimaluste ja riskide analüüsimiseks

Plekkaluse konserveerimisel pean arvestama sellele liimitud pabermaterjalidega. Seega peavad valitud töötused olema olemasoleva terviku suhtes võimalikud leebed, kuid tagama eseme säilivuse ja eksponeeritavuse.

Karkassi ja riigivappide konserveerimisel on kolm võimalust. Esimeseks alternatiiviks (A) on otsus karkassi mitte töödelda. Teise variandina (B) kaalun erinevate puhastamismeetodite vahel. Kolmanda alternatiivina (C) pakun välja deformeerunud osade tagasi painutamise.

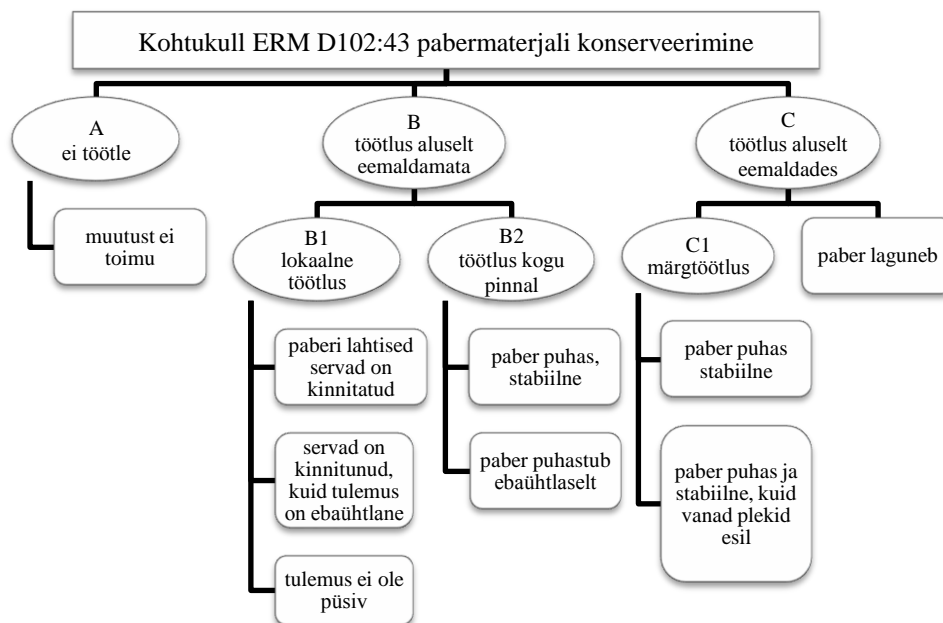
Kohtukulli karkassi ning riigivappide puhastamise (B) ja deformeerunud detailide sirutamisega (C) muutub objekt oluliselt terviklikumaks. Seetõttu välistan alternatiivi A, mille tagajärjel objekti praeguses seisundis muutusi ei toimuks, kuid püsiks risk, et olemasolevad kahjustused süvenevad.

Karkass tuleb kuivpuhastada ning lahtine rooste eemaldada, kuna see kahjustab objekti kõiki osi. Tolmu ja lahtise rooste eemaldamise ajaks tuleb tekstiväljad kindlasti kinni katta, et pabermaterjalile abrasiivne tolmu ei satuks.

Kohtukulli riigivappide polükroomia tuleb puhastada, sest paks mustusekiht takistab riigisümboli vaatlemist. Objekti puhastamisega paraneb eseme esteetiline välisilme. Samas on oht, et puhastatud pinnal tulevad pinnakaod paremini esile. Õnneks on puhastamine hästi jälgitav protsess ning riskid on välditavad.

Riigivapid tuleb sirutada, samuti fikseerida karkassi jalad ning serv, et tagada eseme stabiilne seisuasend. Deformatsioonide sirutamine ei ole väga riskantne ettevõtmine, kui painutada ainult neid detaile, millele pole tekkinud tugevaid murdejoooni. Töötlus on hästi jälgitav ning efektiivne. Sirutamisel kasutatakse puidust pitskruvisid ja pehmendust. Karkassi vormi taastamine tagab karkassi stabiilsuse, kuna sel moel on võimalik fikseerida üht serva kinnitav traat, mis praegu on poolest saati hingedest väljas.¹²⁵

Kohtukulli **ERM D 102:43** töötlemise juures on esmatähtis kinnitada fragmenteerunud pabermaterjal. Lisaks lõhub kohtukulli terviklikkust kahe tahke siduva külgsamba puudumine. Kõigepealt otsustan, kuidas konserveerida pabermaterjal (joonis 18).

Joonis 18. Otsustuspuu kohtukull ERM D 102:43 pabermaterjali konserveerimise võimaluste ja riskide analüüsimiseks

¹²⁵ Parima töötamise valimisel konsulteerisin ERMi metallikonservaatori Karl-Erik Hiemaaga.

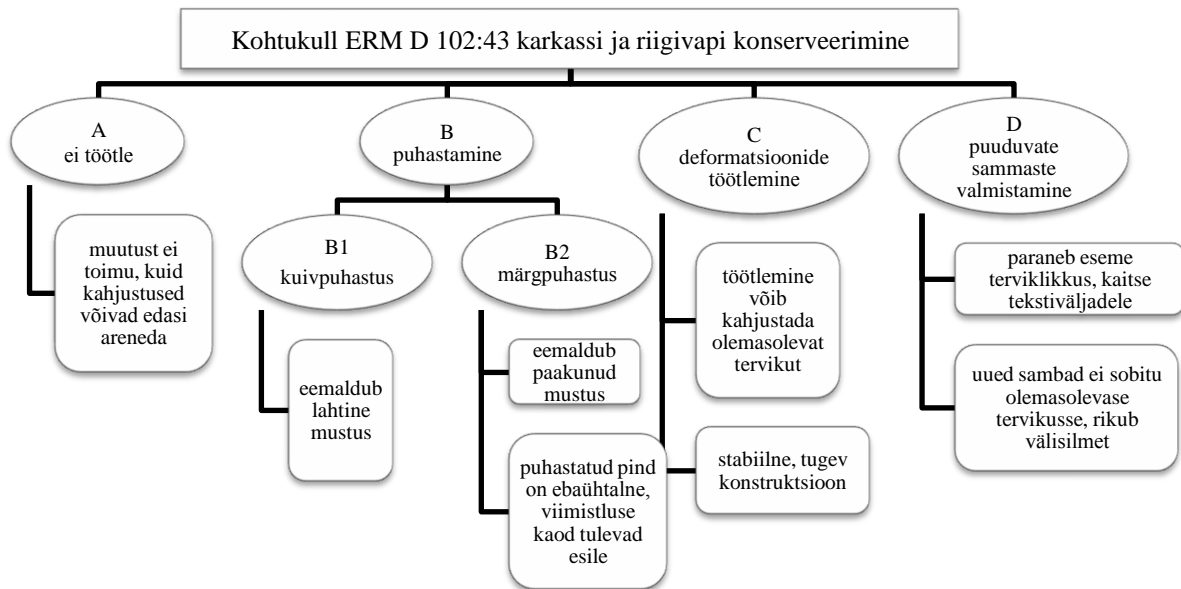
Pabermaterjalide konserveerimise osas on antud juhtum analoogne eelnevaga, vahe seisneb ainult selles, et paberit tuleb töödelda puit-, mitte metallalusel. Väljatöötatud kolm alternatiivi on järgmised: esimene alternatiiv (A) on otsus objekti mitte töödelda ja piirduda ennetava konserveerimisega. Teise alternatiivina (B) töödeldakse paber otse puidupinnal. Kolmanda alternatiivina (C) paber eemaldatakse mehaaniliselt (kuivalt) aluspinnalt, pestakse, liimistatakse, parandatakse, taustatakse ning liimitakse seejärel vanale kohale tagasi.

Paberi eemaldamine puidust aluselt (C) on seotud riskidega, mis mõjutavad otseselt objekti väärtusi, seisundit ja kasutamist. Kuna paberi struktuur on täiesti lõhutud, on paberi mehaaniliselt eemaldamisel risk, et paber lõheneb või laguneb pisikesteks tükkeks, sest paberit aluspinnale kinnitava liimaine omadused on vaid kohati nõrgenenud. Kompresseid eemaldamine ei tule samuti kõne alla, kuna paber muutuks sel viisil pudedaks massiks. Samas ei ole võimalik ka eset töötlemata jätta (A), kuna paber on äärmiselt ebastabiilne ning olemasolevad kahjustused võivad põhjustada edasisi kadusid. Hetkel on säilinud tekstiosad loetavad. Vältimaks tekstide edasist kahjustumist töötlen paberit puidupinnal eesmärgiga kinnitada nakkuvuse kaotanud fragmendid, siluda kortsud ning sirutada kägardunud servad.

Paberi töötlemisel aluspinnal on kaks võimalust. Kinnitada lokaalselt fragmenteerunud lahtised servad (B1) või töödelda terve ala (B2). Paberi osalisel töötlemisel on oht, et tulemus jääb plekiline ning ebühtlane. Samuti võivad paregu kinnised tekstiosad hiljem siiski lahti tulla ning fragmenteeruda. Tegin otsuse alternatiivi B2 kasuks, kasutades pinna töötlemisel viskoosset metüülselluloosi lahust, mis muutis katsetamisel muidu jäiga ja hapra paberi elastseks ja seda oli võimalik siluri ning pintsli abil siluda, sirutada ja nihkes fragmente liigutada. Samuti on sel meetodil võimalik paberit kahandada kohtades, kus aluspind on lõhenenud, et säiliks teksti loetavus. Sel meetodil on siiski oht, et pinnale sattuv üleliigne metüülselluloos jätab töödeldud pinna liigselt läikima, mistõttu tuleb üleliigne metüülselluloos kindlasti eemaldada veidi niiskete filterpaberi kompressidega, mis ühtlasi puhastab ka paberit.¹²⁶

¹²⁶ Otsuse langetasin koos Rahvusarhiivi ajalooarhiivi konservaatori Küllike Pihkvaga, kes konsulteeris mind pabermaterjalide konserveerimisel.

Olles leidunud pabermaterjali töötlemiseks kõige optimaalsema võimaluse, vaatlen järgmisena kohtukull ERM D 102: 43 puidust karkassi ja riigivapi konserveerimise võimalusi (joonis 19).

Joonis 19. Otsustuspuu kohtukull ERM D 102:43 karkassi ja riigivapi konserveerimise võimaluste ja riskide analüüsimiseks

Kohtukulli karkassi ja riigivapi töötlemiseks pakun välja neli alternatiivi. Esimeseks alternatiiviks (A) on otsus objekte mitte töödelda. Teise variandina (B) kaalun erinevate puhastamismeetodite vahel. Kolmanda alternatiivina (C) pakun välja deformeerunud karkassi fikseerimise. Neljanda töötlusena (D) pakun välja kahe puuduva külgsamba asemel uue valmistamise.

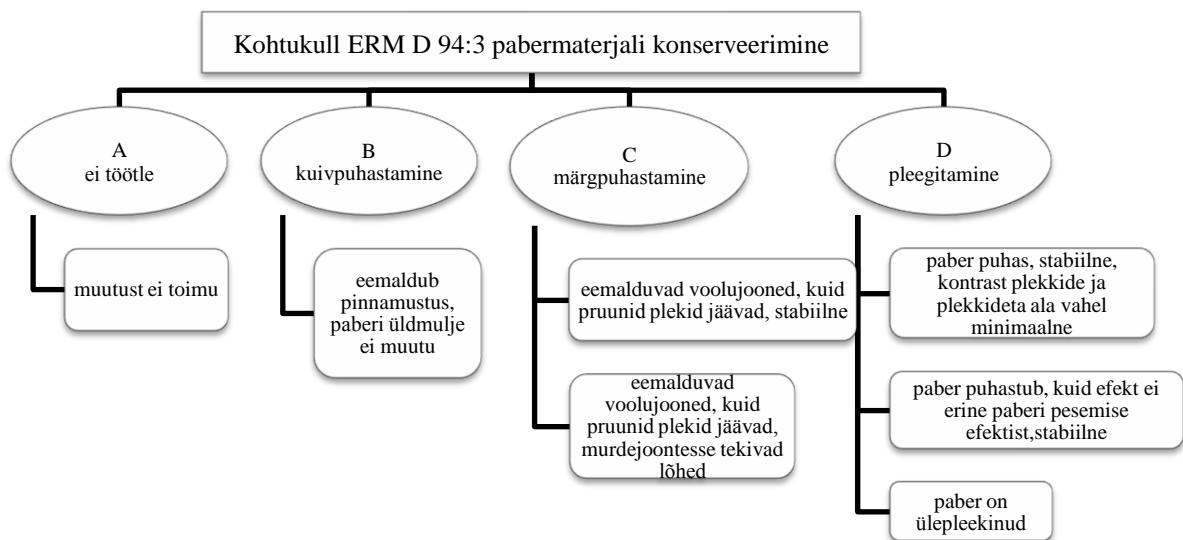
Kohtukulli karkassi ning riigivappide puhastamise (B) ja deformatsioonide töötlemise (C) ning puuduvate sammaste valmistaminega (D) muutub objekt oluliselt terviklikumaks, mistõttu välistan alternatiivi (A).

Kohtukulli karkass ja riigivapid tuleb puhastada, sest tolm ja pinnamustus kahjustavad värvipinda. Karkassi viimistlus on kulunud ning märgpuhastus jätaks äärmiselt ebahütlase tulemuse ning hävitaks eseme loomuliku paatina, siis piirdun tolmu ja pinnamustuse eemaldamisel ainult kuivpuhastusega. Paakunud mustuse eemaldamiseks riigivappide polükroomselt pinnalt kasutan triammoniumtsitraadi 3% vesilahust, mis andis testimisel kõige paremaid tulemusi.

Selleks, et tagada objekti stabiilsus, tuleb aja jooksul lahtilöönud tahkude liitepinnad uuesti fikseerida. Vana liimipind on hangunud ning tahku hoiavad karkassi küljes vaid naelad. Samuti tuleb sirgendada riigivappi karkassiga ühendav varras, mis on kõverdunud. Töötlused tuleb läbi viia objekti säästvalt.

Puuduvate sammaste valmistamine stabiliseerib karkassi, taastab eseme terviklikkuse ning ühtlasi toimib karkassile kleebitud pabereid kaitsva raamina. Selleks, et uued sambad üldisesse tervikusse sobituksid, tuleb need valmistada olemasoleva samba eeskujul ning toonida nii, et need lähivaatlusel eristuksid originaalist, kuid ei lõhuks üldpilti. Sammaste valmistamisel tuleb arvestada, et karkass on aja jooksul kõmmeldunud ning kuivanud ja seetõttu tuleb need olemasolevasse tervikusse sobitada originaalmaterjali säästes.

Kohtukulli **ERM D 94:3** töötlemisel tuleb esimeses järjekorras kaaluda puuduvate detailide asemele uute oluliste konstruktsiooniosade valmistamist. Samuti tuleb mõelda, kuidas sobitada tervikusse kaks säilinud, kuid äärmiselt määratud ning koltunud paberit kohtupidamiseseadlustega. Tegemist on keerulise konserveerimisprobleemiga, mis nõuab alternatiivsete võimaluste ja riskide analüüsi (joonis 20).

Joonis 20. Otsustuspuu kohtukull ERM D 94:3 pabermaterjali konserveerimise võimaluste ja riskide analüüsimiseks

ERM D 94:3 puhul on võimalik läheneda pabermaterjalile paberikeskselt, kuna paberilehed on alusel lahtiselt. Samuti ei sõltu aluse töötlus nii suurel määral pabermaterjalide töötamise võimalikkusest. Väljatöötatud kolm alternatiivi on järgmised:

esimene alternatiiv (A) on otsus objekti mitte töödelda ja piirduda ennetava konserveerimisega. Teise alternatiivina (B) piirdutakse paberi kuivpuhastamisega. Kolmanda alternatiivina (C) paber pestakse, liimistatakse, parandatakse. Neljanda variandina kaalun paberi pleegitamist (D).

Paberilehed on väga happelised, mistõttu ei ole paberi säilivust silmas pidades mõistlik piirduda ainult kuivpuhastusega. Paberi pesemine annab kindlasti häid tulemusi nii paberi neutraliseerimisel kui esteetilise välimuse parandamisel. Suuremaks probleemiks on paberi pinnal olevad tumedad kollakad plekid, mis on tõenäoliselt tekkinud kokkupuutest puidust aluspinnaga. Neid ei ole pestes võimalik eemaldada ning seetõttu tuleks kaaluda ka pleegitamist.

Valgendamismeetodina kaalusime pleegitamist redutseerija naatriumboorhüdriidi (NaBH_4) toimetel.¹²⁷ Boorhüdriidid (peamiselt NaBH_4) on viimastel aastatel leidnud paberivalgendamises laialdasemalt kasutamist. Nende pleegitajate abil on võimalik saavutada häid tulemusi paberi valgedusastme tõstmiseks ja samaaegselt aeglustada tselluloosi destruktsiooniprotsessi, taastades osaliselt tselluloosi esialgse struktuuri ning pikendades teatud määral paberi eluiga. Samuti on pleegitamise protsess hästi jälgitav ja kontrollitav, mis vähendab ülepleekimise ohtu.¹²⁸ Kuna pleegitamine on siiski keemiline protsess, viisin valitud meetodi õigsuses veendumiseks proovitükil läbi katse, mis näitas, et kontrast plekkide ja plekkideta ala vahel vähenes märgatavalt.¹²⁹

Konserveerimises on pleegitajate kasutamine seotud eelkõige kunstiväärtuste esteetilise väljanägemise parandamisega.¹³⁰ Kuna kohtupidamisseadlustega trükitud lehti eksponeeritakse kohtukullil raamitult, siis võib neid võrrelda kunstiteostega.

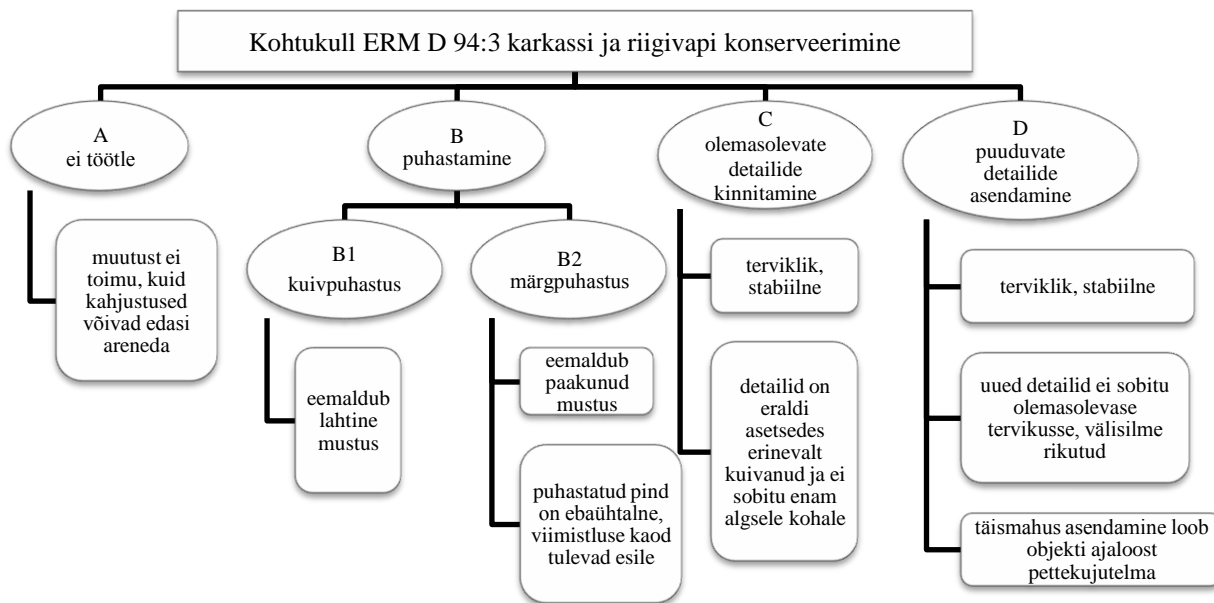
Olles leidunud pabermaterjali töötlemiseks kõige optimaalsema võimaluse, vaatlen järgmisena kohtukull ERM D 94:3 kullatud karkassi ja riigivapi konserveerimise võimalusi (joonis 21).

¹²⁷ Pleegitamismeetodi valimisel konsulteerisin Rahvusarhivi ajalooarhiivi säilitusosakonna konserveerimistalituse juhataja Jaan Lehtaruga.

¹²⁸ **Lehtaru**, Jaan. „Pleegitamine paberi konserveerimisel“. – *Renovatum* ANNO 2012, lk 37–38, http://www.kanut.ee/Renovatum/Anno_2012/pdf/renovatum_2012_a.pdf (vaadatud 18. IV 2013).

¹²⁹ Katsetamiseks kasutasin trükitud lehtede äralõikeservi, mis kohtukulliga koos olid säilinud. Katse tulemused on dokumenteeritud konserveerimistööde protokollis Lisas 5.

¹³⁰ Teemat on käsitletud näiteks: **Brückle**, Irene. „Bleaching Paper in Conservation: Decision Making Parameters“. – *Restaurator*, 2009, vol 30, nr 4, lk 321–332., **Lehtaru**, Jaan. „Pleegitamine paberi konserveerimisel“. – *Renovatum* ANNO 2012, lk 34–42.

Joonis 21. Otsustuspuu kohtukull ERM D 94:3 karkassi ja riigivapi konserveerimise võimaluste ja riskide analüüsimiseks

Karkassi ja riigivappide konserveerimisel on kolm võimalust. Esimeseks alternatiiviks (A) on otsus karkassi mitte töödelda. Teise variandina (B) kaalun erinevate puhastamismeetodite vahel. Kolmanda töötlusena (C) vaatlen murdunud detailide algsele kohale fikseerimist ning neljanda alternatiivina (D) puuduvate detailide asemel uute valmistamist.

Objekti praeguse seisundi muutumatuna säilitamine (A) ei too esile objekti väärtusi ega võimalda selle eksponeerimist. Mõeldav ei ole ka objekti täielik restaureerimine, kuna see looks objekti ajaloost pettekujutelma ning ei oleks sellisena muuseumis aktsepteeritud. Pidades silmas objekti väärtust, seisundit ja kasutamist on töötlemise eesmärgiks asendada puuduvad detailid, mille puhul on teada, millised need olid, olemasolevasse tervikusse originaalmaterjali sekkumata.

See kõik on võimalik, sest puuduvad detailid on olnud eraldiseisvad konstruktsiooniosad, mis on liimühendustest irdunud. Uued detailid sobitatakse vanale liimipinnale võttes arvesse originaalmaterjalis toimunud muutusi (ära liikunud tappühendused jms). Olemasolevad originaaldetailid konserveeritakse. Murdunud detailid liimin vanu tapipindu tihendades tagasi originaalkohale. Puuduva jala, raami ning nurga profiil-liistude valmistamine tagab objekti stabiilsuse ning võimaldab saada esemest terviklikku pilti.

Riigivapi kaks puuduvat jalga ja sulestiku jätan taastamata, sest ei ole teada, millised need olid.

Kõik muutused objekti struktuuris peavad olema originaalmaterjalist eristatavad. eristada, seetõttu jätan uued detailid kruntimata ja kuldamata,¹³¹ kuid katan need õhukese šellak-laki kihiga, mis kaitseb puitu tolmu eest ning mahendab uusi detaile sel määral, et need sulanduksid olemasolevasse tervikusse.

Paberilehtede pleegitamine, lahtiste detailide kinnitamine ning puuduvate konstruktsiooniosade asemel uute valmistamine on restaureerivad töötused. Ometi kui vaadata nende töötuse mõju objekti seisundile ja väärtustele, on need põhjendatud. Kavandatavad töötused on pigem originaalmaterjale stabiliseerivad ning toestavad.

4.3. Kohtukullide konserveerimiskontseptsiooni sõnastamine

Konserveerimisülesande püstitus lähtub eesmärgist eksponeerida kohtukulle käesoleva aasta sügisel toimival Eesti Rahva Muuseumi ja Tartu Ringkonnakohtu koostöös valmival näitusel „Kohtukull rahva meeles ja keeles“.

Töötuse eesmärgiks on taastada kohtukullide kasutamisaegne üldilme ja samaaegselt konserveerida olemasolev tervik ning mittedestruktiivsed ajamärgid.

Seega on üldine lähenemine kohtukullide töötlemisele ühteaegu nii säilitav, konserveeriv kui restaureeriv ning hõlmab järgmisi tegevusi:

- Objektide hindamine – teha kindlaks objektide materjalid, valmistamismeetodid, omadused ja lagunemise või kahjustuste põhjused ning ulatus.
- Objektide teaduslikud analüüsid ja uuringud – identifitseerida ajaloolised ja kunstilised meetodid ja materjalid ning hinnata nende kasutatavust objektide konserveerimisel
- Dokumenteerimine – fikseerida objektide olukord enne töötlemist, töötlemise ajal ja pärast töötlemist ning kirjeldada töötlemismeetodeid ja materjale.
- Ennetavad meetmed – viia miinimumini objektide vananemine ja lagunemine säilimiseks sobiva keskkonna loomise teel.

¹³¹ Kullatud pinna paranduste kuldamata jätmine on levinud praktika. Eestist võib näitena tuua Tallinna Niguliste kiriku Hermen Rode altari, mille altarivõre täiendused on lõigatud tammepuidust ning jäetud kuldamata. – **Kard**, Hedi. Eesti Kunstimuuseumi polükroomse puidu konservator. Vestlus autoriga, 22. IV 2013.

- Töötlemine – stabiliseerida objektid ja vältida edasisi kahjustusi. Kuna pabermaterjalid on oma mehaaniliste ja keemiliste omaduste poolest vastuvõtlikumad kui metall- ja puitmaterjalid, tuleb esmajärjekorras stabiliseerida pabermaterjalid. Seejärel töödelda karkass: eemaldada lahtine rooste ning aktiivne mustus, kinnitada lahtised puitdetailid.
- Konserveerimine – puhastada originaalmaterjali polükroomia, puit- ning metalldetailid. Samas tuleb säilitada eseme vanuse väärtust, konserveerides ajamärgid ning mittedestruktiivsed kahjustused. Originaalviimistluse puhastamisel tuleb säilitada aja jooksul ladestunud paatina.
- Restaureerimine – tagada objektide visuaalne, esteetiline ja ajalooline terviklikkus. Asendada saab ainult neid detaile, mille puhul on täpselt teada, millised need olid, ning milleta ei ole võimalik objekte tervikuna tajuda. Kõik lisandused peavad olema eristatavad, kuid ei tohi üldtaustal silma torgata. Uute detailide lisamine ei tohi lõhkuda originaalmaterjali terviklikkust – asendamisel tuleb järgida materjaliühitsuse põhimõtet.

Museaalidena peab säilima kohtukullide dokumentaalne ja ajalooline väärtus. Kohtukull peab seostuma oma esialgse kasutamise, konteksti, päritolu ja füüsilise vanusega. Näituse eksponaadina peab kohtukull esitama küllastaja jaoks nn objektiivset tõe – visualiseerima, milline omaaegne kohtuatribuut välja nägi. Samas ei tohi näituseelamuse nimel leiutada oma ajalookäsitlust.¹³²

¹³² 8. III 2013 toimus Tartu ülikooli ajaloo muuseumis Eesti Kunstiteadlaste Ühingu aastakonverents „Õo muuseumis ehk Kuidas näidata kunstiajalugu?“, kus muuhulgas peatuti ka ajaloo eksponeerimise küsimusel. Vt konverentsi järelkaja: **Ilves**, Maris; **Raisma**, Mariann. „Ajaloo visualiseerija“. – *Sirp*, 25. IV 2013, nr 17, lk 15.

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli töötada välja konserveerimismudel kolme Eesti Rahva Muuseumi kogudesse kuuluva kohtukulli uurimiseks ja konserveerimiseks. Konserveerimisülesande püstitus lähtus vajadusest eksponeerida kohtukulle käesoleva aasta sügisel Eesti Rahva Muuseumi ja Tartu Ringkonnakohtu koostöös toimival näitusel „Kohtukull rahva meeles ja keeles“.

Sellest lähtuvalt püstitasin magistritöös kaks uurimiseesmärke:

1. Töötada välja mudel, mis sobiks kohtukullide konserveerimise aluseks ning uurida mudeli rakendatavust tegelikus konserveerimisprotsessis.
2. Kasutada väljatöötatud mudelit kolme kohtukulli konserveerimisprotsessi alusena.

Eesti Rahva Muuseumi kohtukullide kollektsiooni kuulub viisteist erinevat kohtukulli. Väliste tunnuste alusel võib eristada kolme iseloomulikumat tüüpi. Konserveerimiseks välja valitud kolm kohtukulli esindavad iga tüübi esinduslikumat näidet. Need on kohtukullid ERM D 94:5, ERM D 102:43, ERM D 94:3.

Kohtukullide ajalugu ja kasutamine õigusemõistmise tunnuseks ei ole Eestis põhjalikku käsitlust leidnud. Selleks, et teemat laiemalt tutvustada ning luua alus konserveerimisotsustele, andsin magistritöö esimeses osas ülevaate kohtukullist kui õigusemõistmise atribuudist ja sümbolist.

Ülevaate koostamise aluseks oli ERMi kohtukullide kollektsioon ning nende kogumisandmed. Üldisema tausta mõistmiseks võtsin ühendust teiste muuseumidega Eestis ja Venemaal ning uurisin teemat puudutavat ajaloolist kirjandust, ajaleheartikleid ning rahvapärимusi.

Põnevaid leide pakkusid üleskirjutised Eesti folklooris ning kirjanduses. Tänu sellele on püsinud kohtukull mõistena tänapäevani kasutusel, samas kui esemed ise on omandanud museaalse väärtuse. Eesti aladelt kogutud kohtukullid tähistavad üht perioodi Eesti kohtuajaloos ja neid leidub mitmetes Eesti muuseumides.

Kohtukull on komposiitobjekt, mille konserveerimisel tuleb tegeleda puit-, metall- ja pabermaterjalidega. Erinevate materjalide ja paljude mõjutavate tegurite keskkonnas otsustamine on komplitseeritud protsess ja nõuab erilist tähelepanu, sest mida keerukam on

ese oma struktuurilt, seda suurem on ka infohulk, mida tuleb säilitada. Samuti määratleb objekti iseloom töötuse, tõlgendamise ja eksponeerimise võimalikkuse.

Andmaks ülevaadet langetatud säilitusotsustest ja nende põhjendustest, töötasin välja konserveerimismudeli, mille eesmärk on abistada konservaatorit otsuste tegemisel ning pakkuda välja süstematiseeritud arutluskäik konserveerimisülesande püstitusest konserveerimiskontseptsiooni sõnastamiseni. Mudel põimib endas erinevaid konserveerimiskäsitlusi, võttes aluseks klassikalise konserveerimismudeli.

Mudeli esimese osa keskseks eesmärgiks on Barbara Appelbaumi metoodikast lähtuvalt objekti *ideaalse seisundi* ja kahjustuste määratlemine. Mudeli teine osa põhineb Jonathan Ashley-Smithi lähenemisel ning keskendub küsimusele, mida on võimalik objekti olukorra juures muuta. Olemuslikult seisneb see võimalike alternatiivide vahel otsustamisel, kasutades otsustuspuu meetodit.

Mudeli alusel kirjeldasin ja tõlgendasin kolme kohtukulli, püüdes tabada nii nende erinevusi kui sarnasusi. Analüüsi käigus määratlesin kohtukullide *ideaalse seisundi*, milleks võib pidada objektide kasutusaegset seisundit. See oli aeg, mil kohtukullid olid kasutusel õigusemõistmise atribuutidena ning neil olid järgmised väärtused: kasutusväärtus, terviklikkuse väärtus, esteetiline väärtus, sümboolne väärtus, sotsiaalne väärtus, seoseväärtus, hariduslik väärtus.

Ideaalsest seisundist lähtuvalt püstitasin kohtukullide konserveerimisprobleemi ning analüüsisin selle lahendamiseks kõiki alternatiive ja nende võimalusi ning riske. Lõpuks sõnastasin täpse konserveerimiskontseptsiooni, mille kohaselt oli konserveerimistöode eesmärgiks taastada kohtukullide kasutamisaegne üldilme ja samaaegselt konserveerida olemasolev tervik ning mittedestruktiivsed ajamärgid.

Väljatöötatud konserveerimiskontseptsiooni alusel konserveerisin kohtukullid ajavahemikus veebruar–aprill 2013. Töö praktilise osa teostas Tartus ERMi konserveerimistalituse puidutöökojas Raadil ning Rahvusrhiivi ajalooarhiivi säilitusosakonnas Toomel.

Enne konserveerimist võis hinnata esemete seisundit halvaks. Kohtukullid ei olnud tervikuna vaadeldavad: kõik detailid olid tugevalt kahjustunud ning vajasid stabiliseerimist. Äärmiselt problemaatiline oli pabermaterjalide seisund.

Konserveerimistöõde käigus puhastasin ja kinnitasin pabermaterjalid ning konserveerisin konstruktsiooni originaaldetailid. Lisandusi tegin sellisel määral, et oleksid tagatud kohtukullide kasutusaegne üldilme ning visuaalne terviklikkus.

Objektide olukord enne töötlemist, töötlemise ajal ja pärast töötlemist ning kasutatud töötlemismeetodid ja -materjalid on esitatud konserveerimisprotokollides magistritöö lisadena (lisad 3, 4, 5).

Lõpptulemusena on kohtukullid konserveeritud. Uurimusküsimusest lähtuvalt võin kinnitada, et konserveerimismudel abistas mind eesmärkide seadmisel ja säilitusotsuste langetamisel.

The Conservation Model for the *Zertsalos* in the Collection of Estonian National Museum

Summary

Mariliis Vaks

Objects change over time in their physical composition and in their cultural significance, and conservation has developed as one response to these changes. Many dilemmas are encountered when deciding what, when and how to conserve, and who should be the decision maker. When judgement uses specific options and outcomes, expresses the weighting factors as probabilities and leads to the selection of a specific course of action, it is described as decision making.

This master's thesis examines the decision-making process through the case of the conservation of the three *Zertsalos* in the collection of Estonian National Museum. The focus of the thesis is on the practical conservation project and the decision-making involved in the treatment process. Therefore, the thesis has two objectives:

1. Build up a conservation model suggesting a decision-making trajectory for conservation issues and observe its effects on a real conservation process.
2. Use the model as a base for the case of the conservation of the three *Zertsalos* in the collection of Estonian National Museum.

The *Zertsalo* (Russian: *судебное зеркало*, German: *Gerichtsspiegel*), introduced by Peter the Great, is a trihedral prism reproducing the text on each of its three sides of designated edicts: issued on 17th April 1722, the decree on the observance of civil rights; on 21st January, 1724, the decree on honest service in court, and on 22th January 22, 1724; the decree on the importance of government regulations. The prism is topped with a Russian crowned double-headed eagle.

Peter the Great gave new meaning to the word *Zertsalo* (English: mirror) by decreeing that henceforth all courtrooms and other institutions in the Russian Empire must have the visual image of "law and order" on the desk to remind judges and officials of their duties. The presence of the *Zertsalo* was required if the court was formally in session. If the court was

adjourned to consider matters unofficially, or other discussions were held on the court premises, the *Zertsalo* was to be taken away from the room or the double-headed eagle was to be removed and carried out of the room. Penalties were established if these strictures were violated.

In the everyday life of Estonian peasants, the presence of the *Zertsalo* in Estonian parish courts was a well-covered topic told in folklore. In the late 19th early 20th century, the *Zertsalo* also figured in the Estonian literature from time to time. It was usually portrayed as a symbol of legality. Nowadays, when the *Zertsalo* is not in use anymore, the word *kohtukull* has come to assume symbolic importance.

There are fifteen *Zertsalos* held in the collection of Estonian National Museum. None are the same. They vary in size, decorative embellishment, colour, and material of manufacture. However, they are all trihedral in shape, have the double-headed eagle at the top and on each facet is mounted a printed version of the designated edicts of Peter the Great. Most are fashioned in wood, usually painted or gilded, remaining are made of metal and painted.

Zertsalos are classified as composite artifacts because they are comprised of disparate materials (paper, wood, metal and different coatings e.g. gilding, polychromy) which cannot be separated into their component parts. Material complexity, scale, function and environmental factors shape conservation strategies including treatment, interpretation and display.

I will be dealing with the philosophical and technical challenges of conserving the *Zertsalos* the conservation model is developed (figure 1). In the decision-making process that accompanies various materials in conservation, two focal areas determine the goals, choices and progress of treatment. These areas concern the technical viability of the treatment, which is significant for taking the values of the artifact into consideration as well as reducing the associated risks. Prognosticative work allows the conservator to foresee the goals, risks and outcome of treatment and leads to more successful and sustainable conservation decisions. This is a significant bases that supports about prospected treatment.

The model presented here builds up a model for decision making in conservation issues mainly based on the methodologies developed by Barbara Appelbaum¹³³ and by Jonathan Ashley-Smith¹³⁴.

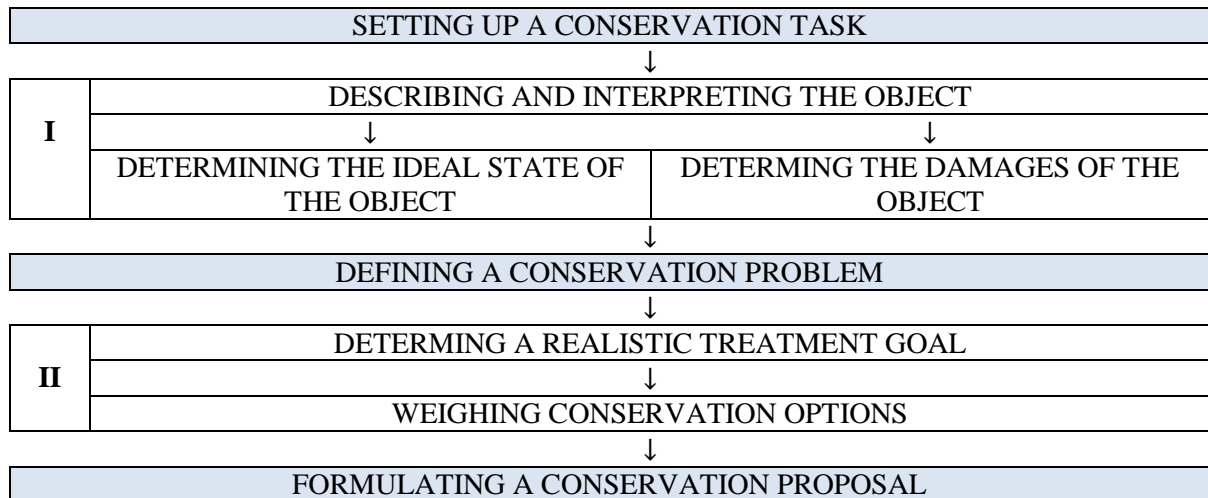

Figure 1. Conservation model. An arrow (↓) marks the decision points

The conservation task originates from the objective of conserving the three *Zertsalos* for display. An appropriate conservation proposal was developed following the decision model serving as a guideline.

First, all the knowledge gathered about the *Zertsalos* was registered and structured. Then the ideal state of the object was determined following B. Appelbaum's methodology and focusing on the different values, physical state and historical context. After that the changes in condition affecting the ideal state of the object in such a way that intervention must be considered were determined. Determining the damages of the object led to defining the conservation problem. The main conservation problem of the three *Zertsalos* was how to ensure both the physical and artistic integrity of the *Zertsalos*. Next step was to find a suitable treatment. The decision-making on this step was relatively complicated, mainly due to the complex nature of *Zertsalos* as they are at the same time composite artifacts as well as museums.

As Jonathan Ashley-Smith¹³⁵ has said there is no single, simple way of measuring success in the conservation. The values that are used to compare the outcomes of different courses

¹³³ Appelbaum, Barbara. *Conservation Treatment Methodology*. Butterworth – Heinemann/ Elsevier, 2007.

¹³⁴ Ashley-Smith, Jonathan. *Risk Assessment for Object Conservation*. Oxford: Butterworth- Heinemann, 1999.

of action are not simple units like pounds or dollars. Outcomes are measured in the increase in understanding and enjoyment, not in growth of income. Also there is no single, simple way of defining success in a museum. Indeed there seems to be two directly opposed objectives – to preserve the collections and to give greater access to the collections. Preservation is best achieved by locking the doors and switching off the lights. Access implies the reverse of this notion.

Therefore various possible solutions for the conservation problem were proposed. Decisions were made about cleaning, repairing and replacing broken sections, filling and painting in the losses, and replicating missing elements. Eventually a final treatment proposal was formulated by carefully weighing the conservation options against the consequences using a decision tree method.

The *Zertsalos* were in a rather poor condition before being conserved. The abovementioned values couldn't be presented because of the physical state of the artifacts. All component parts were damaged, including the paper materials, which were in the most deteriorated state. Therefore the aim of the conservation treatment was to ensure the preservation of the *Zertsalos*, slow down the degradation of materials and improve the aesthetic value of the objects to make it possible to display them.

In the practical part of this master's thesis the conservation treatments of the three *Zertsalos* were carried out in January–April 2013. The printed version of the designated edicts of Peter the Great was conserved at the Historical Archives' Preservation Department and the trihedral framing support and the double-headed eagle at the conservation department of the Estonian National Museum. Conservation methods and materials were chosen based on my experience of two years as a object conservator at the Estonian National Museum, as well as on discussions with my supervisors and colleagues. The process was theoretically supported by (conservation) literature.

The surfaces of the *Zertsalos* were cleaned, the layers of painting were conserved and the construction reinforced. Detached details were fixed in their initial positions. Every conservation action, striving for achieving the initial and integral appearance, was carefully considered and made with respect to the object's original use and meaning. As a result of

¹³⁵ Ashley-Smith, J. *Risk Assessment for Object Conservation*, p 34.

the conservation the *Zertsalos* can now be displayed as the damages do not dominate over the appearance any longer and the preservation of the objects is granted.

As a result of this thesis, the conservation treatment is finished and documented in writing with an emphasis on specifying why a particular treatment was chosen and carried out, not just how it was done.

The *Zertsalos* will be displayed to the public on the exhibition at Tartu Court House in September 2013.

Allikad ja kirjandus

ARHIIVIALLIKAD

Eesti Rahva Muuseum (=ERM)

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Eesti Rahva Muuseum, Vastuvõtuaktid 1945–1948, nr 3/4.

Peakataloog, D-kogu.

Tartu Ülikooli Raamatukogu (=TÜR)

„Liivimaa kubermanguvalitsuse patent“, 13. VIII 1821. – *Livländische Gouvernements-Regierungs Patente 1820–1821*. Gesammelt und nach des Herrn General-Superintendenten Dr. Sonntag chronologischem Verzeichnisse geordnet von C. F. W. Goldmann. Riga : Riga-Schloss, 1852, pagineerimata [nr 52].

AVALDAMATA KÄSIKIRJAD

Wiks, Johannes. „Wallakohtu ajalugu Eestis“. [Auhinnatöö]. Tartu: Tartu Ülikooli õigusteaduskond, 1930. Käsikiri TÜR.

KIRJANDUS

Anepaio, Toomas. „Vallakohus – kas ainult talurahva kohus?“. – *Ajalooline ajakiri*, 2007, nr 3/4 (121/122), lk 343–368.

Appelbaum, Barbara. *Conservation Treatment Methodology*. Butterworth – Heinemann/Elsevier, 2007.

Armstrong, Michael. *A Handbook of Management Techniques*. Glasgow: Bell and Bine, 2006 [1986].

Ashley-Smith, Jonathan. *Risk Assessment for Object Conservation*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 1999.

Ashley-Smith, Jonathan. „A consistent approach to a varied collection“. – *Restoration – Is It Acceptable? Preprints of a conference*. Occasional Paper no. 99. Toim Andrew Oddy. London: British Museum, 1994, lk 89–93.

Asseldonk, Wilma van; **Bosma**, Marja; **Brouwer**, Marianne; **Hummelen**, Ijsbrand; **Sillé**, Dionne; **Vall**, Renée van de; **Wegen**, Rik van. *The Decision-making Model for the*

Conservation and Restoration of Modern and Contemporary Art. Foundation for the Conservation of Modern Art/ Netherlands Institute for Cultural Heritage, 1999. http://www.incca.org/files/pdf/resources/sbmk_icn_decision-making_model.pdf (vaadatud 9. XI 2012).

Butler, William E. *Russia and the Law of Nations in Historical Perspective. Collected Essays*. London: Wildy, Simmonds & Hill Publishing; Idyllwild, California: Charles Schlacks Publisher, 2009.

Brückle, Irene. „Bleaching Paper in Conservation: Decision Making Parameters“. – *Restaurator*, 2009, vol 30, nr 4, lk 321–332.

Caple, Chris. *Conservation Skills – Judgement. Method and Decision Making*. London, New York: Routledge, 2006 [2000].

Dam, Andries J. *Decision Making Model for the Conservation and Restoration of Fluid Preserved Specimens*. Leiden Museum of Anatomy, 2004. <http://www.icom-cc.org> (vaadatud 9. XI 2012).

Eesti ajalugu IV: Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni. Peatoim Sulev Vahre, tegevtoim Mati Laur. Tartu: Ilmamaa, 2003.

Erm, Voldemar. „Siin, kohtukulli ees...“. – *Eesti Sõna*, 7. I 1944, nr 4, lk 6.

Hattenhauer, Hans. *Euroopa õigusajalugu*. Juura, 2007.

Ilves, Maris; **Raisma**, Mariann. „Ajaloovisualiseerija“. – *Sirp*, 25. IV 2013, nr 17, lk 15.

Jokilehto, Jukka. *Arhitektuuri konserveerimise ajalugu*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2010

Jürgenstein, Anton. *Minu mälestused I–II*. (Eesti mälu 44. raamat). Tallinn: Eesti Päevaleht; Akadeemia, 2001 [1926-1927].

Kannike, Sulev. „Rahvuslikust psüühest ja rahvusvahelisest õigusest“. – *Diplomaatia*, 2008, nr 54, <http://www.diplomaatia.ee/en/article/rahvuslikust-psuuhest-ja-rahvusvahelisest-oigusest/> (kasutatud 1. IV 2013).

Keen, Suzanne. „Objects as systems: a new challenge for conservation“. – *Restoration – Is It Acceptable? Preprints of a conference*. Occasional Paper no. 99. Toim Andrew Oddy. London: British Museum, 1994, lk 19–25.

„Kohtupeegel“. – *ENE*. 4. kd. Tallinn: Valgus, 1989, lk 633.

Konsa, Kurmo. *Arhivaalide ja trükiste säilitamine*. Tartu: Kleio, 2008.

Konsa, Kurmo. *Artefaktide säilitamine*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007.

Konsa, Kurmo. *Eestikeelsete trükiste seisundi uuring*. Tallinna Pedagoogikaülikooli Sotsiaalteaduste disseratsioonid. 4. [Doktoritöö]. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 2003.

Kosek, Joanna M. „Restoration of art on paper in the west: A consideration of changing attitudes and values“. – *Restoration – Is It Acceptable? Preprints of a conference*. Occasional Paper no. 99. Toim Andrew Oddy. London: British Museum, 1994, lk 41–50.

Kõiva, Mare. *Eesti loitsud*. [Tallinn]: Pegasus, 2011 [2010].

Kääpiö, Aivo. „Tuntud ornitoloogi ähvardab kohtukull“. – *Extra. Herilane*, 17. I 1998, <http://vana.www.postimees.ee:8080/leht/98/01/17e/herilane.htm#esimene> (vaadatud 13. III 2013).

Lehtaru, Jaan. „Pleegitamine paberi konserveerimisel“. – *Renovatum*, ANNO 2012, lk 34–42, http://www.kanut.ee/Renovatum/Anno_2012/pdf/renovatum_2012_a.pdf (vaadatud 18. IV 2013).

Lotman, Juri. „Kanooniline kunst kui infoparadoks“. – *Vikerkaar*, 2007, nr 10/11, lk 162–167.

Lotman, Juri. *Vestlusi vene kultuurist: Vene aadli argielu ja traditsioonid 18. sajandil ja 19. sajandi algul. I*. Tallinn: Tänapäev, 2003.

„Pankrotihaldur: „Kohtukull paneb firmasid pankrotti taotlema““. – *Delfi Majandus- ja Tarbijaleht*, 31. V 2005, <http://majandus.delfi.ee> (vaadatud 18. III 2012).

„Редкие экспонаты. Зерцало. XIX век“. – *Пермская Афиша*, 2. IV 2012, <http://afisha.prm.ru/news/zercalo> (vaadatud 13. X 2012).

Remm, Jaanus; **Remm**, Kalle. „Ruumiliste loodusandmete statistiline analüüs“. – *Doktorandi õpik-käsiraamat*. Tartu: Tartu Ülikooli Ökoloogia ja Maateaduste Instituut, 2012, http://kalleremm.ee/RASA/RASA_teooria.pdf (vaadatud 22. IV 2012).

Restoration – Is It Acceptable? Preprints of a conference. Occasional Paper no. 99. Toim Andrew Oddy. London: British Museum, 1994.

Szmelter, Iwona. „The strategy of project decision-making: design in conservation policy“. – *Cultural heritage research: a Pan-European challenge. Proceedings of the 5th EC conference, May 16-18, 2002, Cracow, Poland*. Toim Roman Kozłowski. Kraków: Office for Official Publications of the Europea Communities, 2003, lk 200–203.

Tammsaare, Anton Hansen. *Tõde ja õigus. I*. Tallinn: Eesti Raamat, 1981.

Traat, August. *Vallakohus Eestis. 18. sajandi keskpaigast kuni 1866. aasta reformini*. 1980.

Viidebaum, Richard. *Isaisad kohtus*. (Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad III). [Die vorväter im gericht]. Tartu: K. Mattieseni trükikoda o.-ü, 1935.

Waliszewski, Kazimierz. *Peter the Great*. BiblioLife, 2009 [1897], <http://books.google.ee/books?id=CIch7HrpxnkC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (vaadatud 23. III 2013).

AVALDAMATA ALLIKAD

Heimvell, Ene. Tallinna Linnamuuseumi kultuuriloolise kogu hoidja. E-kirjavahetus autoriga, 16. IV 2012. E-kiri autori valduses.

Jäe, Ülle. Eesti Rahva Muuseumi koguhoidja. Vestlus autoriga, 5. IV 2013.

Kard, Hedi. Eesti Kunstimuuseumi polükroomse puidu konservaator. Vestlus autoriga, 22. IV 2013.

Küsitlus kohtukullide leiduvuse kohta Eesti muuseumides. Küsitluse viis läbi autor vahemikus 10. IV 2012–1. IV 2013. Märkmed autori valduses.

Lupanova, Yevgenia M. Peterburi Antropoloogiamuuseumi (Kunstikambri) vanemteadur. E-kirjavahetus autoriga, 11. XII 2012. E-kiri autori valduses.

Niinemägi, Tiiu. Põlva Talurahvamuuseumi peavarahoidja. E-kirjavahetus autoriga, 4. X 2012. E-kiri autori valduses.

Talving, Hanno. „Vallamajad.“ – *Vikerraadio*, 15. V 2010.

Kivi, Priit. Saaremaa muuseumi peavarahoidja. E-kirjavahetus autoriga, 16. IV 2012. E-kiri autori valduses.

MUINSUSKAITSE DOKUMENDID

„E.C.C.O Professional Guidelines (II): Code of Ethics“, 2003. – *European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations (E.C.C.O)*, <http://www.ecco-eu.org/about-e.c.c.o/professional-guidelines.html> (vaadatud 14. IV 2013).

„E.C.C.O Professional Guidelines (I): The profession“, 2002. – *European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations (E.C.C.O)*, <http://www.ecco-eu.org/about-e.c.c.o/professional-guidelines.html> (vaadatud 7. IV 2013).

„The Nara Document On Authenticity“, 1994. – *International Council on Monuments and Sites (ICOMOS)*, <http://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf> (vaadatud 11. XI 2012).

INTERNETIALLIKAD

Ashley-Smith, Jonathan. *Definations of Damage*. – <http://cool.conservation-us.org/byauth/ashley-smith/damage.html> (vaadatud 15. IV 2013).

Eesti Muuseumide Veebivärv, <http://www.muis.ee> (vaadatud 25. IV 2012).

„Eesti Rahva Muuseumi kogude poliitika 2013–2017“. – *Kultuuriministeerium*, https://kule.kul.ee/avalik/laura/ERM_kogude_poliitika_2013_2017_kokku2.pdf (vaadatud 20. IV 2013).

„Kohtukull“. – *EKKS*, <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=kohtukull&F=M> (vaadatud 13. IV 2013).

Konsa, Kurmo. „Otsused konserveerimisprotsessis“. Koalitusmaterjalid, 2012. –

Eesti Konservatorite Ühing, http://www.eestikonservator.ee/public/fotod/Kurmo_Konsa_loeng/otsused_konserveerimisprotsessis.pdf (vaadatud 22. XI 2012).

Митрович, Божидар „Древнейшее и самое высокое изображение права“, 2008, <http://www.bozidar.ru/Drevnejsee%20izobrazenie%20prava.htm> (vaadatud 14. II 2013).

„Seadlus“. – *EKKS*, <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=seadlus&F=M> (vaadatud 13. IV 2013).

„Шафиров барон Петр Павлович“. – *Биографическая энциклопедия*, <http://www.biografija.ru/biography/shafirov-baron-petr-pavlovich.htm> (vaadatud 24. III 2013).

„Vallakohus“. – *Estonica*, <http://www.estonica.org/et/pildid/Vallakohus/?large> (vaadatud 1. II 2012).

Venemaa muuseumid, <http://www.museum.ru/alb/image.asp?6409> (vaadatud 1. II 2013).

Lisad

Lisa 1. Kohtukullid Eesti Rahva Muuseumi kogudes

Lisa 2. Kohtukullid Eesti muuseumide kogudes

Lisa 3. Kohtukull ERM D 94:5 konserveerimisprotokoll

Lisa 4. Kohtukull ERM D 102:43 konserveerimisprotokoll

Lisa 5. Kohtukull ERM D 94:3 konserveerimisprotokoll